

Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur – ISAK
LiU Norrköping

Kirunasvenskarna och de svenska kommunisterna

**Skuld och förlåtelse i historiska
och medialiserade diskurser**

Karl-Arvid Färm

Masteruppsats från Masterprogram i Kultur och mediegestaltning 2008

Linköpings universitet

Linköpings universitet, LiU Norrköping, 601 74 NORRKÖPING

Linköpings universitet

ISAK-Instutionen för studier av samhällsutveckling och kultur

ISRN: LIU-ISAK/KSM-A -- 08/12 -- SE

Handledare: Konstantin Economou/Hélena Regius

Nyckelord: Kommunism, vänsterpartiet, Sovjetunionen, Kirunasvenskar.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Syfte.....	2
Frågeställningar.....	3
Metod och material.....	3
Teori.....	5
Fairclough.....	5
Hearit.....	7
Cunningham.....	8
Bakgrund.....	9
Kirunasvenskarna.....	9
Begreppet ”Kirunasvenskar”.....	9
1920-talets emigranter.....	10
Emigranternas motiv för flytt.....	10
Hur många svenskar emigrerade till Ryssland?.....	13
Kirunasvenskarnas upplevelser i Sovjetunionen.....	14
Historier om de hemvändande och deras bemötande.....	15
Kaa Enebergs efterforskningar och arbete.....	18
Mediedebatten.....	19
De tidiga artiklarna (1999).....	19
Tvingade till tystnad publiceras (2000).....	20
2001.....	23
2002 och 2003.....	27
2004.....	29
Senare än 2004.....	37
Seminariet.....	38
Diskussion och analys.....	41
Har nutidens vänsterparti en skuld i dåtidens händelser?.....	41
Varför tar det fem år för debatten att ”explodera”?.....	47
Vilket värde har en ursäkt under dessa förhållanden?.....	53
Avslutande diskussion.....	59
Källförteckning.....	65
Böcker.....	65
TV-program.....	65
Artiklar.....	65

Inledning

Kirunasvenskarnas historia ligger mig nära, då min mormor och hennes familj tillhör de svenskar som på 30-talet emigrerade till Sovjetunionen efter att ha fått löftet från lokala kommunister att livet var bättre där borta. Under hela min uppväxt har jag hört henne berätta historier, aldrig hela historien på en gång, utan en anekdot här, en liten berättelse där. På senare år har jag därför blivit mer nyfiken på att sätta mig in i hela den större historiska och politiska berättelse som min mormor och hennes familj spelade en liten roll i. Efter att ha läst Kaa Enebergs böcker om Kirunasvenskarna, *Tvingade till tystnad*¹ och *Förnekelsens barn*², insåg jag relativt snabbt att den delfråga som fascinerade mig mest var den betydligt mer nutida debatten kring huruvida dagens vänsterparti fortfarande bar ett ansvar för hur Kirunasvenskarna behandlades av dåtidens svenska kommunister. Eneberg menade i sina böcker att partiets medlemmar både på 20 & 30-talet och långt senare bar ett ansvar för det som skedde de svenskar som reste till Sovjet, och även hur de människor som överlevde och återvände bemöttes när de väl hittade hem igen. Medan jag behandlar de historiska detaljerna kring Kirunasvenskarna mer i den korta dokumentärfilm, *Marys resor*, som görs i samband med denna uppsats (även om de av uppenbara skäl ändå måste återberättas även här) ska uppsatsen koncentrera sig på de mer närliggande frågorna och problemen i att ta itu med sin historia. Hur man som grupp eller organisation erkänner sina eventuella fel samtidigt som man försöker åsamka den egna gruppen så lite kvarliggande skada som möjligt.

Det kan såklart komma att diskuteras huruvida en person släktbunden till återvändande Kirunasvenskar, såsom jag, är lämpad att skriva denna uppsats. Naturligtvis ska inte mina blodsband till personer som kan anses vara direkt inblandade i det som denna uppsats ämnar undersöka döljas från läsaren. Onekligen är det så att jag kommer till ämnet med en hel del privata känslor och tankar kring ämnet, samtidigt som jag inte tror att skillnaden mellan styrkan i mina personliga åsikter kring det här ämnet och de som varje uppsatsförfattare oundvikligen skapar kring det ämne som han eller hon skriver om (särskilt ett som bottnar i politik och närliggande historia) är av väldigt olika grad. I mångt och mycket hade jag nog ärvt min mormors syn på hela historien innan jag började arbetet med denna uppsats och *Marys resor* och mormor hade aldrig gett intrycket av att bära på någon form av agg gentemot någon, trots vad som hänt. Hon var nöjd med att låta det förflutna vara det förflutna, och har aldrig uttryckt någon längtan efter offentlig upprättelse. I hennes egna ord har det bästa med

¹ Eneberg, Kaa, *Tvingade till tystnad*, Hjalmarsson & Högberg, 2000.

² Eneberg, Kaa, *Förnekelsens barn*, Hjalmarsson & Högberg, 2003.

att hela historien om Kirunasvenskarna blivit offentligt erkänd varit att hon kunnat få tala om vad som hänt, och att hon blivit trodd när hon gjort det. Det här är den synvinkel som jag ärvt och försökt följa rätt igenom arbetet: inte att komma in i det hela med ilska eller krav på upprättelse i någon form, utan med en strävan efter att få diskutera det som skett utan skygglappar och att kanske äntligen se såväl händelserna på 30-talet som på 2000-talet med en ny klarhet som bara kan komma när diskussionerna och debatterna befinner sig i det förflutna. Debatten må för vissa (såsom visas av min historia om ”Seminarier”, sid 38) vara långt ifrån avslutad och kan komma att blossa upp på nytt i framtiden, men den verkar i alla fall ha lagts på is under tillräckligt lång tid för att överleva en objektiv analys utan att personliga känslor och åsikter behöver ta överhanden. Eventuellt kan ju även mitt perspektiv som anhörig ge upphov till olika personliga beröringspunkter, känslor och åsikter som då kommer uttryckas som sådana och likaväl kan få komma fram och fördjupas via det här arbetet.

Syfte

Den här uppsatsen ska undersöka och diskutera mediedebatten om Kirunasvenskarna och vänsterpartiets ansvarstagande för aktioner deras medlemmar tagit i det förflutna. Jag är intresserad av processen när en organisation större än en eller ett par personer tvingas göra upp med sin egen historia. Jag är nyfiken på tillvilken grad det till en början fanns en tendens hos de vänsterpartister som deltog i debatten att ”sopa historierna under mattan” och i de fall då det fanns olika rapporter av samma händelse tendera att automatiskt ta ställning för partikamraterna eller den sida som var mest skonsam för partiet, innan man slutligen började ta ansvar för sin del i det som skett.

Utöver detta anser jag min utförliga och detaljerade genomgång av mediedebatten vara ett slags syfte i sig. En dokumentation av detta slag känns viktig och som den är en poäng i sig utöver att bara vara ett redskap för resten av uppsatsen. Alla delar av mediedebatten så som den går igenom och återberättas kommer inte att analyseras i detalj men jag anser att genomgången i sig har ett tillräckligt värde för att legitimera dess existens och plats i denna uppsats.

Dessutom blir jag intresserad av vilken form av reportage eller aktioner som krävs för att en sådan här fråga ska landa i rampljuset. Varför togs detta upp just då, så långt efter själva

händelserna? Jag kommer även i uppsatsen arbeta med en kartläggning av mediedebatten kring Kirunasvenskarna, hur den utvecklades och vad den fick för effekter för de inblandade parterna.

Detta blir i mycket en utläggning och diskussion om ursäkter och skulder, en slags debatt med grund i materialet om moraliska och etiska frågor och hur vi förväntar oss såväl politiska partier som svenska medier och reportrar att förhålla sig till dylika.

Frågeställningar

- Hur ser utvecklingen av vänsterpartiets ståndpunkt kring frågan ut om man tittar på det valda materialet/den genomgång av mediedebatten som jag gör?
- Vilka individer i vilka roller uttalar sig i frågan och vilken position/vilka argument antar de inom mediedebatten?
- Vad är funktionen av en offentlig ursäkt och vilken effekt har denna aktion fått?

Metod och material

Mitt främsta material har varit Kaa Enebergs två böcker om Kirunasvenskarna, *Tvingade till tystnad* och *Förnekelsens barn*, Anders Gustafsons mer vetenskapligt upplagda bok *Svenska sovjetemigranter*³, samt alla tidningsartiklar (plus de två avsnitt av SVT:s Uppdrag granskning) som var en del av debatten som jag har kunnat hitta.

När det kommer till historiegenomgången av Kirunasvenskarna har Gustafsons *Svenska sovjetemigranter* varit väldigt hjälpsam då den är en mer kortfattad och traditionellt presenterad historiegenomgång, medan Enebergs verk är mer dramaturgiskt upplagda och vid ett antal tillfällen offerar kronologisk genomgång och tydligt uppställda fakta för effekt och känsla (vilket är beundransvärt och förståeligt men likväl försvårar sammanfattningar av denna text för syften såsom detta). Syftet med Gustafsons bok är dessutom tillräckligt närliggande, men samtidigt skilt ifrån, mitt eget till den grad då den blir en stor hjälp utan att jag därför känner det som att Gustafson redan gjort mitt arbete åt mig. Han uttrycker sitt

³ Gustafson, Anders, *Svenska sovjetemigranter*, Nixon, 2006.

huvudsakliga syfte på följande vis: ”Syftet med den här utredningen är att undersöka vilken inställning och koppling dåvarande Sveriges Socialdemokratiska vänsterparti (SSV) och senare Sveriges Kommunistiska Parti (SKP) hade till den svenska sovjetemigrationen”.

Via de arkiv av dagstidningar som finns tillgängliga för universitetsstudenter på internet, PressText och Mediearkivet, har jag letat fram texter som var relevanta som en del av denna debatt, bland annat genom att använda sökord såsom varianter på ”kirunasvenskar” och även genom sökningar på Kaa Enebergs namn, då journalisten tenderar att nämnas i flertalet texter som berör debatten.

Totalt har jag funnit ett 90-tal artiklar, debattartiklar och recensioner i de arkiv över svenska dagstidningar som finns tillgängliga på internet som berör Kirunasvenskarna och debatten kring vänsterpartiets eventuella skuld. Jag bortser inte från möjligheten att det inte bara kan finnas, utan med största sannolikhet finns, ytterligare som undgått mig i mitt sökande. Men jag tror likväl att dessa artiklar och den sammanfattning av dem som förekommer i denna uppsats representerar de vanligaste åsikter och ståndpunkter som framfördes i texter som skrevs runt denna debatt.

Vid tillfälle har jag även gått bortom tryckmedierna för att inkludera andra former av medierapporter som måste ha ansetts viktiga för debattens utveckling, främst då det avsnitt av SVT:s ”Uppdrag granskning” som sändes 2004 och enligt många anses ha varit katalysatorn för debattens ”sista” steg och ha spelat en stor roll i den ursäkt som vänsterpartiet slutligen gav Kirunasvenskarna i oktober 2004.

Så snart jag visste att jag ville skriva någonting om Kirunasvenskarnas historia förstod jag att det enda rätta sättet att börja var med att läsa Kaa Enebergs två böcker, och hoppas att en mer detaljerad idé skulle dyka upp under läsningens gång.

Jag har försökt göra en avgränsning av materialet genom att se det som att jag har följt ett kopplat händelseförlopp fram till en brytpunkt där det mesta verkar vara sagt och debatten till största del verkar uttömd från de inblandades sida, även om chansen för att den återigen skulle blossa upp i framtiden alltid är tänkbar.

Teori

Som teoretisk grund för den här uppsatsen används flera olika texter och perspektiv. Samtidigt kan det vara viktigt att notera att medan de har hjälpt mig forma analysen så har de valda stilgreppen i analysdelarna gjort att de inte ofta refereras till direkt utan snarare har varit goda grunder för att hjälpa mig nå dessa slutsatser.

Fairclough

Norman Faircloughs form av diskursanalys har varit en inspiration och en slags modell för hur analysen i den här uppsatsen har gått till. Hela denna teoretiska förklaring av Norman Fairclough och hans diskursanalytiska metoder är tagen från Marianne Winther Jörgensen och Louise Phillips *Diskursanalys som teori och metod*.⁴

Utan att fastna för länge i det kan jag kortfattat försöka förklara diskursanalysens syfte och hur just Fairclough skiljer sig från andra diskursanalytiska teoretiker i och med skapandet av hans modell. Hans modell har alltså inte appliceras tekniskt på något vis i just denna uppsats utan snarare har funnits med i bakhuvudet när jag har dragit slutsatser och diskuterat uppsatsens frågor.

Diskurs är ett ökänt svårdefinierat begrepp som man nästan måste skapa sig en egen uppfattning om, men jag har fått en förståelse för det som nästan skulle kunna jämföras med ”kommunikation”, även om det är lönlöst att försöka använda ett enda ord för att fånga in ett så mångfacetterat och svårdefinierat begrepp. Med ”kommunikation” i detta fall menar jag att ordet ”diskurs” i de flesta fall verkar användas för att beskriva alla de sätt och former som såväl individer som grupper av människor använder för att uttrycka något för varandra, medvetet eller omedvetet. Handlingar, ord och beteenden kan tolkas som att innehålla mening för vem den här/de här personerna är och vad de vill säga.

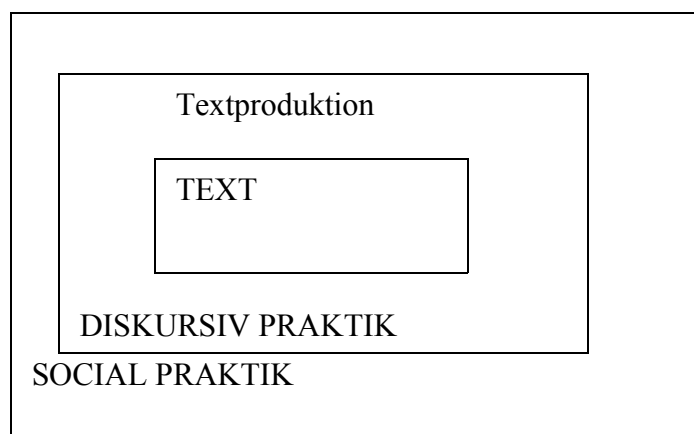
Varför behövs då diskursanalysen och denna indelning av kommunikation och dess betydelser i diskurser? I min jakt på ett bra och relativt enkelt sätt att förklara detta, fann jag i en uppsats av John Bertilsson (en uppsats som nyttjar diskursanalytiska metoder i mycket hög grad) följande stycken som går igenom vad jag försöker säga bättre än vad jag hade kunnat säga det:

⁴ Winther Jörgensen, Marianne, Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, 2000.

Tanken med diskursteorin är att erbjuda ett redskap, ett system för att strukturera upp förståelsen av världen inom olika områden och utifrån olika perspektiv, för att kunna analysera dem. Den är därför bara en teoretisk konstruktion för att kunna strukturera upp alla de sätt på vilka man kan tala om verkligheten. Rent teoretiskt skulle man kunna dela in världen i ett oändligt antal diskurser, beroende på perspektiv, abstraktionsgrad och studieobjekt.⁵

Vissa inriktningar, delvis beroende på vad just denna inriktning vill studera, är dock mer avgränsade i sin definition av ”diskurs”. Exempelvis har Norman Fairclough mer specifika definitioner för begreppet ”diskurs”, eller mer exakt två olika betydelser som i Winther Jörgensens/Phillips översatta ord beskrivs i substantivform som ”språkbruk såsom social praktik”⁶ och i mer bestämd form (en diskurs som kan skiljas från andra diskurser genom att definieras som ett särskilt slags diskurs) som ”ett sätt att tala som ger betydelser åt upplevelser utifrån ett bestämt perspektiv”⁷. Faircloughs definitioner av begreppet ”diskurs” är alltså specifika för just den sorts diskursanalys som benämns ”den kritiska diskursanalysen” och skiljer sig därmed från min bredare tolkning av begreppet ovan.

Norman Fairclough har utvecklat en modell för diskursanalys utefter hans teorier som beskrivs i såväl Winther Jörgensen/Phillips som hans egna texter, och som använts med vissa specifika modifieringar av Bertilsson. Denna är känd som ”Faircloughs tredimensionella modell”.

Modellen bygger på tanken att varje kommunikativ händelse har tre dimensioner:

- **Text.** Hur texten är uppbyggd och ser ut i sin uppbyggnad, grammatik o.s.v. ”Text” kan även i detta fall vara något annat än just en textmassa bestående av ord och

⁵ Bertilsson, John, *Säkerhet som hegemoni*, sid. 6.

⁶ Winther Jörgensen/Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, 2000, sid. 72.

⁷ Ibid.

meningar, det kan även handla om bildmaterial, video eller annan form av producerat uttalande.

- **Diskursiv praktik.** Den diskursiva praktiken utgör sambandet mellan texten och den tredje punkten, den sociala praktiken. Texten kommer tolkas på olika vis baserat på i vilken social praktik den ingår och i förhållande till andra texter och diskurser. Här kommer Fairclough in på begrepp såsom intertextualitet (huruvida just denna diskurs relaterar eller baseras på andra tidigare diskurser) och interdiskursivitet (huruvida denna diskurs står i direkt relation till och är i sig beroende av en annan diskurs). Textens produktion och konsumtion kommer också ofrånkomligt beblandas med den diskursiva praktiken vilket kan göra texten svår att analysera helt fristående från den diskursiva och sociala praktiken.
- **Social praktik.** Här ska man titta på kopplingarna mellan den specifika diskursen som analyseras och det sociala sammanhang i vilket den hör hemma. Det främsta målet med analys av den sociala praktiken är att se huruvida diskursen i fråga upprätthåller eller försöker bryta sig loss från de principer som fastställts inom just detta sociala sammanhang.

Åter igen vill jag påpeka att medan dessa tankegångar och den struktur har funnits hos mig och hjälpt mig i mitt arbete så kommer exempelvis inte Fairclough eller hans modell att refereras till direkt i analysdelarna av denna uppsats. Genomgången av diskursanalys och Norman Faircloughs modell här finns främst här för att ge läsaren en insikt i vilka tankegångar och inspirationer som har hjälpt mig nå de slutsatser som jag nått under arbetet med denna uppsats. Jag rör mig i ett fält mellan den diskursiva och sociala praktiken och använder Faircloughs teorier om dessa för att debatten som ett mediesamtal som har ett högt antal diskursiva praktiker inom sig. Detta hjälper mig skapa ett synsätt för mig själv som ger mig extra insikt i debatten.

Hearit

Bland texterna bör nämnas Keith Michael Hearits *Crisis Management by Apology: Corporate Responses to Allegations of Wrongdoing*⁸, en 260 sidor lång text som, med författarens egna ord, ”has grown out of a desire to account for the many ways individuals, organizations, and

⁸ Hearit, Keith Michael, *Crisis Management by Apology: Corporate Responses to Allegations of Wrongdoing*, Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated, 2005.

institutions try to ‘save face’” as they seek to extricate themselves from difficult straights.” Medan texten har ett visst fokus på situationer där vinstdrivande företag har tvingats till offentliga ursäkter, så tar den även upp och diskuterar ett flertal andra omständigheter och sorters ursäkter, inklusive ett kapitel om ”Institutional Apologies” som kanske är mest relevant för just denna undersökning. Men även andra kapitel, som det om ”Apologetic Ethics” har givit god grund för analysen.

Viktigt för att förstå Hearits texter och teorier är att klargöra skillnaderna mellan de två termerna *apology* och *apologia*, som ordens likhet till trots betyder vitt skilda saker.

Medan *apology* direkt översatt helt enkelt betyder ”ursäkt” så innebär *apologia* olika former av försvarsuttalanden, ”speech in defense”, alltså uttalanden gjorda av en person, organisation eller annan form av gruppering för att försvara sig utan att som i ursäktens fall ta ansvar eller medge skuld för vad det än är som uttalandet gäller (en not för klarhetens skull när denna bok citeras: *apologia* i plural blir alltså *apologiae*). Boken använder sig av dessa termer för att studera ett stort antal sakfall och se hur strukturer och konventioner kring olika former av allmänna ursäkter har byggts upp, och vilka funktioner dessa fyller.

I bokens sammanfattning går Hearit igenom fem spår som tagits upp rätt igenom boken. Här tas en hel del punkter upp som visat sig hjälpsamma för denna uppsats. Inte minst diskussionen under rubriken ”Corporate apologia as compelling memorial” som diskuterar behovet av att den allmänna ursäkten ibland övergår från erkännande av skuld och ansvar till en allmän uthängning av den som anses skyldig.

Cunningham

Michael Cunninghams niosidiga artikel *Saying Sorry: The Politics of Apology* är en mycket mer kortfattad och direkt text som landar i många av samma ämnen som Hearit, men som på grund av sin kortare artikelform snabbare kommer fram till slagkraftiga och lättförståeliga analyser av diverse dilemman inblandade i offentliga ursäkter. Att Cunningham på grund av sin valda form snabbare måste komma till sak gör honom ibland mer lättciterad och lättanvänd i analysituationerna i den här uppsatsen, samtidigt som han naturligtvis inte har någon chans att ta upp i närheten av så många exempel eller i sådan detaljrikedom som Hearit. Till Cunninghams fördel är också att han i mycket mindre grad behandlar specifikt amerikanska fall eller fastnar i amerikanska juridiska och legala frågor som ändå inte gynnar den här uppsatsens syfte.

Alla dessa teoretiker använder sig naturligtvis av tidigare forskningar och uppsatser i sina texter, och dessa kommer därför ibland att nyttjas som andrahandskällor.

Bakgrund

Kirunasvenskarna

Källa för bakgrundsinformation om Kirunasvenskarna är främst Kaa Enebergs två böcker *Tvingade till tystnad* och *Förnekelsens barn* och Anders Gustafsons *Svenska sovjetemigranter*. Under lång tid var Kirunasvenskarnas historia i mångt och mycket oundersökt tills Eneberg började göra sina efterforskningar och sammanställde dem i dessa två böcker. Efter vänsterpartiets ursäkt till Kirunasvenskarna 2004 ”beställdes” slutligen en mer vetenskapligt upplagd rapport om Kirunasvenskarna som 2006 publicerades som Anders Gustafsons *Svenska sovjetemigranter*. I de eventuella fall då Enebergs och Gustafsons böcker motsäger varandra på viktiga punkter kommer detta påpekas tillsammans med eventuella skäl till varför de två författarna har tolkat uppgifterna olika.

Begreppet ”Kirunasvenskar”

Begreppet ”Kirunasvenskar” är på sätt och vis ett slarvigt använt begrepp som myntades av det svenska Utrikesdepartementet när det krävdes ett samlingsnamn för alla de svenskar som emigrerade till Sovjetunionen på 1920 och 30-talet. Både Eneberg och Gustafson påpekar i sina böcker att benämningen är missvisande då en stor del av alla de svenskar som emigrerade inte ursprungligen kom ifrån Kiruna. Gustafson väljer därför att i sin bok istället att kalla denna grupp människor för ”svenska sovjetemigranter”, medan Eneberg har valt att fortsätta använda sig av begreppet ”Kirunasvenskar” då det trots dess relativa otydlighet är det namn som har fastnat och fortsätter användas i folkmun och media när historier kring detta ämne diskuteras. I denna uppsats har jag valt att göra på samma vis och kommer att fortsätta använda sig av ”Kirunasvenskar” p.g.a. enkelhet då både Enebergs böcker och flertalet av de artiklar som citeras och refereras i denna uppsats använder begreppet förenklar uppsatsens diskussion och uppgift att acceptera denna benämning. Samtidigt vill jag markera att jag förstår och principiellt håller med om Anders Gustafssons invändningar mot otydligheten i samlingsnamnet.

1920-talets emigranter

Medan det onekligen är så att ett stort antal svenskar emigrerade till kommunistiska Sovjet även på 1920-talet, och att Anders Gustafson och till viss del även Kaa Enebergs böcker även diskuterar dessa emigranter, så kommer denna uppsats enbart nämna dem till den grad som känns nödvändig för att ge en tillfredsställande helhetsbild. Detta därför att uppsatsens fokus inte är att återberätta historien om alla de svenskar som emigrerade till Sovjet, utan att analysera och studera den mediedebatt kring ”Kirunasvenskarna” som försigick från och med 1999 och framåt. I denna debatt togs sällan om någonsin 20-talets emigranter upp då dessa inte på samma sätt som 30-talets hade samröre med det svenska kommunistiska partiet och inte på samma vis verkar ha uppmanats att resa till Sovjet. Genomgången av dessa emigranters historia kommer medvetet hållas mer kortfattad då den inte har samma tydliga koppling till den efterföljande mediedebatten, och därmed faller en bit utanför uppsatsens uttalade syfte.

Det som ändå kan vara värdefullt att veta för en läsare av denna uppsats är att Sverige även i början av 1920-talet led av kraftig arbetslöshet, och att möjligheten för arbetslösa svenskar att förflytta sig till Ryssland vid tillfälle togs upp inom såväl statliga myndigheter som inom partipolitiken, främst då inom Svenska Kommunistiska Parti (SKP). De svenska kommunisternas inställning till att svenskar skulle emigrera till Ryssland var dock något annorlunda än den som sedermera har rapporterats av bland annat Kaa Eneberg som att ha varit rådande på 30-talet. Medan väldigt få människor faktiskt verkar ha emigrerat under denna tid, åtminstone att döma av de officiella dokument som ännu existerar, så diskuteras i alla fall frågan att svenskar ville, eller skulle kunna komma att vilja, emigrera till Ryssland under möten och i ”partipressen”. Frågan om svenska lantarbetares emigrationsmöjligheter till Ryssland diskuterades till och med i detalj på en partikonferens 1921 och det beslutades att en utredning kring frågan skulle göras, men några spår av att denna utredning sedan någonsin gjordes har inte Gustafson hittat.

Emigranternas motiv för flytt

Historien om ”Kirunasvenskarna” är kortfattat historien om svenskar som genomlevde tunga och fattiga tider i sitt hemland och lockades av olika människor med olika motiv att tro att lösningen på deras problem fanns i Ryssland, då styrt av Stalin. Kommunistpartiet hade under 1930-talet ett starkt fäste i Norrland och då främst i Norrbotten. Kontakten mellan kommunisterna i Ryssland och de i Sverige hölls uppdaterad, även om den bild av Ryssland

som förmedlades till partikamraterna i Sverige var en romantiserad skenbild designad för att locka människor att eftertrakta det ”ryska paradiset”.

De hårda tiderna i Sverige och kanske främst i landets norra delar som ledde till en ökad tro på den kommunistiska dröm som presenteras i öst, berodde enligt Anders Gustafsson på huvudsakligen två saker: dels uppstod 1928 en konflikt inom Gruvindustriarbetareförbundet, när LO krävde att förbundet skulle riva upp ett avtal som de hade slutit med sitt ryska broderförbund. När konflikten förvärrades uteslöts två av förbundets avdelningar som dominerades av kommunistiska tankar och läror: avdelning 4 i Malmberget och avdelning 12 i Kiruna. Enligt Gustafsson ledde detta förmodligen till tankar inom avdelningarna att ”man kunde lita på Sovjetunionen men inte på det kapitalistiska Sverige och socialdemokraterna”.

1928 slog den Kommunistiska Internationalen (ofta förenklat kallad ”Komintern”) fast ett enhetligt program med en hårdare och mer konfronterande strategi för alla sina medlemspartier (däribland Sveriges Kommunistiska Parti, SKP). Häri specificerades socialdemokraterna som arbetarklassens värsta fiender och kallades för ”socialfascister”. På det stora hela tog Komintern en ställning som Gustafsson kallar för ”ultravänster”, vari alla andra ideologiska former betraktades som fientliga och behövde bekämpas i Sovjets namn. Denna inställning bevarades inom Komintern fram till och med 1935.

Förutom de effekter som dessa händelser hade på såväl svenska partimedlemmar som andra invånare på platser där kommunismen hade haft stort genomslag, påverkade även börskraschen i New York 1929 situation betydelsefullt. Hela västvärlden kände av dess effekter, och 1931 slog dessa till som hårdast i Sverige, när påtvingade nedskärningar ledde till en kraftig arbetslöshet.

En av de frågor som skapat mest debatt, och även en av de punkter där Enebergs och Gustafsons historieåterberättanden skiljer sig, gäller frågan kring huruvida SKP centralt eller människor nära knutna till SKP på något sätt propagerade för eller hjälpte människor att emigrera till Sovjetunionen. Gustafsson tar för sin del stöd av Hilding Hagberg, som senare blev SKP:s partiledare och vid tillfället var en av de ledande i Norrbottens partidistrikt och dessutom satt i partiets tidskrift *Norrskensflammans* (senare *Flamman*) redaktion. Hagberg har vid senare tillfälle kommenterat att ”Partiet var på intet sätt inkopplat i emigrationen” och backar upp detta med argumentet att ”Vårt parti behövde verkligen varje medlem, varje röst”

och med andra ord i Hagbergs ögon inte hade något att tjäna på att partimedlemmar lämnade landet för Ryssland.

Samtidigt verkar det ha varit så att människor som var nära kopplade till såväl SKP som det ryska kommunistpartiet hjälpte emigranter över till Ryssland, även om de möjligen inte arbetade på direkta order eller förslag från partiets ledning.

De människor som arbetade med att övertyga svenskar om det bättre liv som väntade dem i Sovjet och sedermera förde dem dit kallades för ”värvare” av emigranterna själva. Av dessa är Otto Fors den som nämns flitigast i Enebergs böcker, och han omnämns även i Gustafsons text. Gustafson säger att han var ”SKP:s ombudsman i Malmberget” och att han via partidistriktet hade kontakt med Sovjetunionens Kommunistiska Parti. Efter att ha konstaterat detta skriver Gustafson att ”mer forskning krävs för att bedöma om SKP var inblandat i emigrationen lokalt i Norrbotten” och det är också utifrån denna otydliga slutsats som denna uppsats måste verka.

Liksom många andra värvare verkar Otto Fors ha varit en driven och troende kommunist, men enligt Enebergs böcker fick han likväl betalt för sitt arbete och ju fler svenskar han lyckades övertyga att göra flytten till Sovjet, desto mer pengar fick han. Den summa som nämns i Enebergs böcker är att en värvare som Fors eller Carl Niemi (som är den andre värvare som flitigt omnämns i såväl Enebergs som Gustafsons böcker) fick 100 kronor för varje värvad arbetare.

Vad Gustafson dock har funnit är att socialdemokraterna, inte SKP, i kommunfullmäktige på ett flertal platser runt om i Sverige (däribland Kiruna) under det tidiga 1930-talet tog upp frågan kring huruvida arbetslösa skulle kunna få bidrag för att emigrera till Sovjet. I Kiruna slog till och med en majoritet fast att sådana bidrag skulle kunna delas ut, från och med den 14 juni 1931 (alltså bara dagar innan resesällskapet innehållandes bland annat min mormors familj, ledda av Otto Fors, lämnade Kiruna). Gustafson citerar Kiruna-historikern Gustaf Frank som i sina texter har skrivit att dylika bidrag lämnades ut till ”cirka 28 personer” under tidsperioden 14 juni 1931 – 17 december 1933. Beloppen som gavs ut var 100 kronor per vuxen människa och 50 kronor per barn så länge som de sökande av bidragen kunde visa intyg på att ha fått anställning i Sovjetunionen.

Andra platser i Sverige där liknande förslag togs upp var bland annat Gudmundrå, Piteå och Västervik. På alla platser togs frågan upp av socialdemokrater och i många fall bekämpades

förslaget om bidrag till Sovjetemigranter av just kommunisterna som, enligt Gustafson, ”hellre ville se sina medlemmar arbeta för upprättandet av ett kommunistiskt Sverige”. Av alla dessa platser var det enbart i Kiruna som kommunisterna inte motsatte sig förslaget. Vissa har även spekulerat kring huruvida socialdemokraternas bidragsförslag till Sovjetemigranter var ett sätt att försöka ”bli av med besvärliga kommunister”.

På den resa som Fors gjorde med ett tiotal familjer från Kiruna 1931 så agerade han som gruppens ledare tills de anlände i Leningrad (dagens S:t Petersburg). Denna grupp var alltså den första där de deltagande hade tillgång till de bidrag som bara dagar dessförinnan beslutats i Kirunas kommunfullmäktige. Där lämnades familjerna efter ungefär en veckas vistelse över till ryska ansvariga som delade upp dem efter var i landet de skulle placeras och såg till att de fördes dit. Otto Fors återvände istället från Leningrad till Sverige för att börja om värvningsprocessen på nytt.

Hur många svenskar emigrerade till Ryssland?

Viss diskussion har uppstått kring antalet svenskar som reste till Ryssland under de perioder som Enebergs och Gustafsons böcker fokuserar på. I Gustafsons bok (liksom under seminariet som återberättas på annan plats i denna uppsats) nämns helt andra siffror än de som Eneberg uppskattar i sina böcker, samtidigt som Gustafson direkt väljer att jämföra sina uppgifter med de som förekommer i Enebergs böcker.

En 100% korrekt siffra är enligt Gustafson nästan omöjlig att komma överens om, eftersom allt är en definitionsfråga kring vilka människor som definieras som ”svenska sovjetemigranter”, men enligt honom bör siffran vara högre än den officiella statistiken som hävdar att 408 svenskar emigrerade till Sovjetunionen mellan 1917 och 1936, men lägre än de ”upp till 1000” som Eneberg nämner. Den stora spännvidden mellan dessa siffror beror dels på att den officiella statistiken bara inkluderar människor som anmälde och skötte sin emigration efter reglerna, alltså inga ”illegala emigranter”, varav Eneberg uppskattar att det fanns en hel del. Gustafson är dock av åsikten att vissa av de som Eneberg räknar till svenska sovjetemigranter istället bör räknas som exempelvis finska eller finskamerikanska emigranter, även om dessa grupper ibland blir svåra att urskilja från varandra (till exempel räknar Eneberg en svensk person som först emigrerat till Finland och sedan därifrån till Ryssland som en ”svensk sovjetemigrant”, medan Gustafson räknar honom eller henne som en ”finsk sovjetemigrant”). I sina efterforskningar har Eneberg kartlagt 392 människor som hon anser

vara svenska sovjetemigranter såpass väl att hon kan namnge dem. Av dessa 392 anser Gustafson 344 vara svenska sovjetemigranter utifrån hans definitioner.

Oavsett definition bör man dock kunna klarlägga att mellan 400 och 1000 svenskar emigrerade (lagligt eller olagligt) till Sovjetunionen från Sverige mellan åren 1917 och 1936, och majoriteten av dessa under det tidiga 1930-talet.

Kirunasvenskarnas upplevelser i Sovjetunionen

Kaa Eneberg har i de två böckerna tagit sig tiden att undersöka och berätta om ett flertal svenska öden i Ryssland, ofta med ett eller flera kapitel tillägnat samma person eller familj. Riktigt det utrymme finns inte i denna uppsats, men återberättande av utvalda historier känns ändå nödvändigt för att även läsare av denna uppsats som inte har möjlighet eller tid att läsa Enebergs (eller andra) böcker om ämnet i sin helhet ska kunna få en förståelse för de händelser och handlingar som gjorde diskussionen om vänsterpartiets eventuella skuld till en sådan uppmärksam och kontroversiell debatt.

Alice och Astrid Eriksson Kalla var två systrar som liksom så många andra reste till Sovjetunionen tillsammans med sin familj på 1933 för att uppleva det påstådda sovjetiska paradiset.

Snart gick saker väldigt fel och paradiset visade sig vara ett rent helvete. Deras pappa fördes bort 1938 i en av Stalins räder. Han avrättades sedermera 1939, men om detta visste familjen ingenting. De visste inget förutom att han en natt bara hade försvunnit. Alice, Astrid och deras mamma Hilma började efter detta en lång kamp för att ta sig hem till Sverige. Men det fanns ingen hjälp att få. Hilma drunknade i en olycka, och Alice började arbeta hårt för att hålla sig själv och sin syster i livet. Hon fick bland annat arbeta som brigadledare under en period. 1945 dömdes hon till tio år i ett fångläger, bland annat för att ha talat illa om kommunistiska Sovjet i en skola i Uhtua. Hon påstods även ha varit för snäll och gett oförtjänt goda markeringar till fångar som inte hållt arbetsmått under sin tid som brigadledare. Hon spenderade sin fängtid i Gulag-komplexet Kotlas. Under sin tid där födde hon en son efter att en annan fånge gjort henne gravid.

Under denna tid lyckas hennes syster Astrid, som undsluppit att bli fångslad, slutligen ta sig hem till Sverige när den svenska regeringen 1956 lyckades få igenom utresetillstånd för flertalet svenskar som befann sig i Sovjet. När hon väl återvänt till Kiruna utsattes hon under

de följande åren för mycket av det fientliga bemötande som flera av dem som återvänt tidigare också berättat (och som beskrivs i mer detalj i ett kommande stycke).

Alice slapp så småningom ur fånglägret och blev förflyttad till ett liv och arbete som järnvägsarbetare i Sibirien. Hon födde ytterligare en son, och gjorde under fortsatta försök att få återvända till Sverige. Hon fick besöka Sverige, men för att se till att hon skulle återvända till sitt liv i Sovjet så tilläts hon inte ta med sina söner på besöken. Inte förrän 1991, vid 66 års ålder och 58 år i Sovjetunionen, återvände hon för gott till Kiruna där hon fortfarande bor till denna dag.

Enligt Kaa Eneberg avrättades sammanlagt 33 av de svenskar som emigrerade under 20 och 30-talet till Sovjet.

Historier om de hemvändande och deras bemötande

Såväl Kaa Eneberg som Anders Gustafson berättar detaljerat i sina böcker om hur de hemvändande sovjetfararna behandlades när de väl återvänt till Sverige. Det är också främst kring dessa händelser, snarare än kring huruvida eventuella påtryckningar från svenska kommunister fick svenskar att åka till Ryssland i första hand, som den senare debatten kretsade.

Kaa Eneberg beskriver det i sina böcker som att de hemvändande Kirunasvenskarna ”tvingades till tystnad” (och tog även ifrån det uttrycket titeln till sin första bok). Hon menade att de svenska kommunisterna såg till att frysa ut och hota de återvändande människorna så att de inte längre skulle våga uttala sig negativt om sin tid i Ryssland.

En av de återvändande från Kirovsk (tidigare Hibinogorsk), Herman Sturk, har berättat för intervjuaren Carl-Uno Hanno att ”När man kom tillbaka var det många bekanta som inte ens svarade på vårt goddag utan vände huvudet åt sidan...”.

Mary Ekström (tidigare Lindberg) beskriver även i intervjuer hur hennes far Viktor vid hemkomsten till Kiruna talade inför en folksamling på Folkets Hus i Kiruna och beskrev utan att skräda orden sina upplevelser i Ryssland, men publiken var tveksam att ta hans ord som sanning. Utanför Folkets Hus efter framförandet blev Viktor Lindberg attackerad av ett antal män som tog honom våldsamt i kragen och anklagade honom för att ha varit lat och återvänt hem av den anledningen.

Medan en hel del av detta beteende på inget sätt kan förnekas, gällde likväl en stor del av debatten huruvida detta var aktioner som vissa individer med kommunistiska sympatier utförde på eget bevåg eller om det fanns någon form av uppmuntran eller påtryckning från partiet att behandla hemvändarna på liknande vis. Anders Gustafson påpekar att SKP:s tidning *Norrskensflamman* inte tvekade att försöka smutskasta hemvändarna. Herman Sturk blev bland annat vid flera tillfällen illa omnämnd i tidskriften. Detta slutade dock efter att en av de ledande kommunisterna i Kiruna, Abel Hedkvist, som Sturk beskriver som ”vänligt inställd” skrev brev till Hilding Hagberg (sedermera SKP:s partiledare) och bad honom om hjälp med saken. Sturk tilläts dock inte bli medlem i SKP på nytt efter hemkomsten.

Det var fler människor än Sturk som ville fortsätta som medlemmar inom SKP efter sin hemkomst, sina upplevelser till trots. Med största sannolikhet berodde detta på att alternativet just hade varit en utfrysning av det slag som beskrivits ovan.

Norrskensflamman fortsatte även sina negativa beskrivningar av andra hemvändare och drog sig inte för att liksom de människor som bland annat Viktor Lindberg och Herman Sturk stött på antyda att de varit lata och svaga och därför återvänt hem så fort de minsta motgångar dykt upp. ”Hiibinäborna⁹ fick ju för lite socker ibland, det bevisar väl att det socialistiska experimentet är misslyckat!” avslutades bland annat en kritisk artikel.

Trots att han hjälpt Herman Sturk undan smutskastning i *Norrskensflamman* så uttalade sig Hilding Hagberg även negativt mot hemvändarna i samma tidsskrift och sade att de ”svek allt de stod för”:

Framförallt är det några jag tänker på, utan namns nämnande. De grundlösa påståenden dessa har spridit om sina år i Sovjetunionen har ju dock effektivt och med eftertryck tillbakavisats av andra. Låt mig därför begränsa mig till att säga att det är skräp att så till den grad låta sig utnyttjas av klassfiender. Visst fanns det under dessa 30-talsår i Sovjetunionen stora besvärligheter, visst hände det vissa saker. Men det berättigar inte till svek, till att förfalla till förtal. Jag är glad att de allra flesta av dom som reste behöll och behåller sin gamla övertygelse. Det finns ju ett gammalt uttryck ”hälsan tiger still”, därför har de inte ordat så mycket om sina år i Sovjetunionen.¹⁰

⁹ ”Hiibinä Gorski” = gammal stavning av Hibinogorsk.

¹⁰ Bjelf, s. 150.

Medan citatet ovan pekar på och antyder att det bästa för en hemvändande Sovjetfarare att göra i SKP:s ögon var att återgå till ”den gamla övertygelsen” och inte låtsas om eventuella obehagliga upplevelser så behandlades även personer som vid hemkomsten fortsatte se sig som kommunister och försökte återvända till ett liv inom partiet illa.

Alfred Badlund, en av de hemvändare som sedermera skrev egna memoarer om sina upplevelser, beskriver däri hur han valde att säga sanningen om vad han upplevt i Sovjet, hur obehaglig denna sanning än må anses av hans före detta partikamrater. Främst gjorde han detta för att en av hans goda vänner fortfarande befann sig i Sibirien, och Badlund ville sätta ljus på vad som försiggick där. För detta kallades han förrädare, och eftersom han under en period hade varit fängslad i Ryssland så spreds falska rykten om att han var en brottsling.

Dessa är bara några av ett stort antal liknande historier som hemvändare ibland först efter många år har vågat återberätta. Gustafson och Eneberg tar i sina böcker upp ännu fler dylika händelser, och risken är stor att ännu fler som vi aldrig kommer få reda på också inträffade.

När det gäller frågan om SKP:s eventuella inblandning i behandlingen av hemvändarna avslutar Gustafson sitt kapitel om saken med följande ord:

Vilken roll SKP-medlemmar spelade i trakasserierna och mobbningen av hemvändande emigranter är oerhört svårt att bedöma 70 år efter händelserna. De tillgängliga tidigare genomförda intervjuerna tyder dock på att kommunister var inblandade i trakasserier och mobbning. Däremot tyder ingenting på att de utgick från någon form av centrala direktiv. Troligen vägledades de av spontana känslor av förakt mot dem som hade varit i det man utmålade som arbetarnas paradiset och sedan hade mage att komma hem och klaga.¹¹

På denna punkt skiljer sig dock Eneberg och en del Kirunasvenskar och Kirunasvenskättlingar åt från Gustafsons ståndpunkt. Dessutom för det en kanske lika viktig fråga in i ljuset: även om inga specifika ”centrala direktiv” existerade, spelar det någon roll då SKP centralt uppenbarligen (att döma av Hilding Hagbergs uttalande i *Norrskensflamman*) kände till detta förfarande och själva understödde den skeptiska synen på återvändare i artiklar med mera och inte gjorde några större ansträngningar att stoppa det?

¹¹ Gustafson, Anders, *Svenska sovjetemigranter*, Nixon, 2006, s. 98.

Kaa Enebergs efterforskningar och arbete

Arbetet som Kaa Eneberg gjorde och hennes tillvägagångsmetoder då hon författat sina artiklar och böckerna *Tvingade till tystnad* och *Förnekelsens barn* kräver en egen, om än kortfattad, sektion i denna text. Särskilt viktigt blir detta eftersom Eneberg själv blev del av eller skapade en del händelser som kom att spela en viktig roll i den kommande mediedebatten men egentligen inte kan sägas vara en del utav debatten i sig utan måste anses föregå den.

Den av Eneberg initierade händelse som kom att få störst betydelse för den följande debatten, förutom naturligtvis författandet och publicerandet av texterna själva, var då hon hjälpte till att anordna ett möte mellan Kirunasvensk-ättlingen Leo Eriksson och vänsterpartiets dåvarande ordförande och vice ordförande, Gudrun Schyman och Johan Lönnroth. Leo Eriksson spelade in mötet och Eneberg återberättar det i ett kapitel av *Tvingade till tystnad*¹².

Innan man kommer fram till själva mötet så är det viktigt att förstå att ett av vänsterledningens viktigaste argument för att förneka skuld i dessa tidiga diskussioner var berättelserna de hört från värvaren Otto Fors släktingar, som påstod att inga orätter hade begåtts av svenska kommunister. I Kaa Enebergs ord har släkten Fors ”alltid haft en stark ställning i både kommunist- och vänsterpartiet i Norrbotten”. Om släkten Eriksson anklagade vänsterpartiet för oförrätter så var det släkten Fors som försvarade dem. När debatten dock började dyka upp i medier och dylikt försvann släkten Fors ur bilden och deltog inte. En man som identifierade sig själv som ”representant för släkten Fors” dök sedermera upp på det seminarium som hölls i december 2006 när Anders Gustafsons bok presenterades, men däremellan hördes det inte mycket i debatten om släkten Fors och deras bild av vad som skett.

Mötet ägde rum den 17 november 1999 och Eneberg återberättar det på ett väldigt personligt snarare än objektivt sätt. Medan det inte finns någon anledning att ifrågasätta de rena fakta som hon presenterar från mötet (särskilt i och med att det baseras på en ljudinspelning) så står det klart att hon i denna text såväl som i hela boken ställer sig klart och tydligt på Kirunasvenskarnas och ättingarnas sida och inte har några problem med att använda hårda adjektiv när hon beskriver vänsterpartisterna och deras attityd. Enligt Enebergs uppfattning utsattes Leo Eriksson för ”ett korsförhör. Han avkrävs bevis för sin döda mors upplevelser. Upprepade gånger ställer Schyman och Lönnroth [...] krav på att han ska konfronteras med familjen Fors.”

¹² Eneberg, Kaa, *Tvingade till tystnad*, Hjalmarsson & Högberg, 2000, s. 91.

Schyman och Lönnroth trycker under mötets gång på det faktum att de redan anser att partiet har gjort upp med sin historia, och att en ytterligare ”rehabilitering” varken är nödvändig eller möjlig. De pratar också mycket om hur svår situationen var för många svenska kommunister under dessa perioder. I 90 minuter debatterar man fram och tillbaka precis vad det är Leo Eriksson anser partiet bära ansvar för. Schyman försöker sammanfatta det på följande vis vid ett tillfälle: ”Du resonerar alltså såhär: Partiet har ansvar för att ingenting gjordes för att få reda på vad som hände med dem [svenskar som försvann i Sovjet, främst då personer i Erikssons familj]. Partiet har ansvar för att människor försvann och gjorde ingenting. Partiet har ansvar för att inte ha tagit hand om dem som återvände.”. På detta påstående svarar aldrig Leo Eriksson direkt, det är oklart om detta är för att Johan Lönnroth börjar prata direkt efteråt (i transkriptionen har han nästa rad) eller om det finns en annan orsak. Den största delen av mötet går åt till att diskutera vem som drev människor att resa till Sovjetunionen snarare än vad som skedde när de återvände. Schyman avslutar mötet (eller åtminstone Enebergs återberättande av mötet) med följande ord: ”Vi vill gå vidare med detta. Jag förstår hur du resonerar när det gäller ansvaret, om att vi borde ha sagt att detta är fel. Det finns ju all anledning för oss att belysa och rätta till.”

I övrigt handlar Enebergs arbete med böckerna såklart mycket om klassiskt journalistiskt arbete där hon har intervjuat de överlevande Kirunasvenskarna med ättlingar och andra personer som på ett eller annat sätt haft något att tillföra historien. Hon har även studerat dokument, register och dylikt för att försöka få en så detaljerad helhetsbild som möjligt av Kirunasvenskarna och deras diverse öden. Att det var ett stort och omfattande arbete bevisas inte minst av att en bok inte räckte till utan att hon följde upp *Tvingade till tystnad* med *Förnekelsens barn* år 2003 (och, efter att arbetet med denna uppsats påbörjats, *Knuts ask och Kejsaren av Karelen* år 2007).

Ungefär innan boken *Tvingade till tystnad* publicerades hade en artikelserie, författad av Eneberg, om Kirunasvenskarna publicerats i Dagens Nyheter och var det egentliga startskottet för diskussionen om Kirunasvenskarna och vänsterpartiets ansvar.

Mediedebatten

De tidiga artiklarna (1999)

De tidigaste artiklarna kring Kirunasvenskarna som skapade uppståndelse, skrevs av Kaa Eneberg som vid det laget arbetade med men ännu inte hade skrivit färdigt *Tvingade till*

tystnad (sedermera publicerad år 2000). De publicerades som en artikelserie i DN den 20 september, 4 och 9 oktober och 3 november 1999. Det var här som resultaten av hennes efterforskningar först publicerades. Och det var även här kritiken gentemot såväl att historien om Kirunasvenskarna hittills inte hade gjorts känd som kritiken mot vänsterpartiet drogs upp. En debattartikel publicerad i DN den 4 november 1999 hävdar att ”det är till dagens vänsterparti som Karelensvenskarnas efterkommande helt riktigt vänder sig och ber om en förklaring” och att ”vänsterpartiet har till skillnad från många systerpartier i andra europeiska länder inte [...] sett att kommunismens misslyckande är en följd inte av felaktig praktik utan inneboende i dess teori”. Det nämns även att partiets dåvarande ledare Gudrun Schyman vid det här laget har påstått sig inte ha någon vetskap om Kirunasvenskarna, vilket antyder att diskussioner och debatter vid detta tillfälle har hållits på en viss nivå, men inte dittills uppmärksammas i medierna.

När Svenska Dagbladet kort senare tar upp frågan, inspirerade av artikelserien i DN, passar de på att fördöma vänsterpartiet ordentligt. Det nämns även att Gudrun Schyman vid ungefär samma tidpunkt samtalat i radio med Annika Åhnberg angående ämnet, men inte lämnat några enligt SvD tillfredsställande svar. Efter att denna debattartikel publicerats den 19 november 1999 så tystnar dock debatten åtminstone i tidningarna under nästan ett års tid, med undantag för en debattartikel skriven av den dåvarande kristdemokratiske ledaren Alf Svensson, som den 27 februari 2000 i Göteborgs-Posten för fram sin åsikt att de brott som begåtts i kommunismens namn runt om i världen bör granskas och uppmärksammas på samma sätt som de som begåtts av nazister. Svensson nämner specifikt Eneberg och hennes DN-artiklar och uppmanar vänsterpartiet att granska sin historia med Kirunasvenskarna. Han undrar även om den ovilja han uppfattar att diskutera kommunismens brott har något att göra med vilken sida om den politiska mitten som brottslingarna står på, och att den relativt stora uppmärksamhet som exempelvis nazismens brott har fått är relaterad till huruvida ”en del sinnen finner ett mått av samvetsro genom att avslöja vansinnet i andra kretsar än dem där man själv tidigare varit kolportör”.

Tvingade till tystnad publiceras (2000)

Det är i september och oktober år 2000, när Enebergs bok *Tvingade till tystnad* publiceras, som frågan blossar upp på allvar. Gränser mellan recensioner av boken och debattartiklar kring huruvida vänsterpartiet bär ett ansvar blir svåra att dra. Recensenter såsom Ingvar Ekman i Borås Tidning är kraftigt kritiska gentemot vänsterpartiet och Schyman, med särskild

referens till det kapitel i *Tvingade till tystnad* som beskriver mötet mellan Kirunasvenskättlingen Leo Eriksson och Schyman och partiets dåvarande vice partiledare Johan Lönnroth. Mer eller mindre alla recensenter gör det till poängen med sin text att påpeka att Schyman och vänsterpartiet kvickt bör börja undersöka och reda ut partiets aktioner i frågan. Östersunds-Postens Stefan Nolevik skriver i sin recension att ”I boken ställs frågan på sin spets: Vilket ansvar har vänsterpartiet när det gäller att tvätta bort denna skamfläck ur den svenska arbetarhistorien?”. Flera av recensionerna kombinerar dessutom återberättandet av historien med kortare intervjuer med Eneberg. De flesta är utformade som artiklar snarare än att vara utav traditionell recensionstyp. Det är historien, kommunisterna och vänsterpartiet som utvärderas i texterna, inte Eneberg och hennes författarskap.

I en debattartikel av Anna Alsmark i Kvällsposten den 19 oktober samma år, använder Alsmark *Tvingade till tystnad* och dess återberättande av Schymans reaktion på historien om Kirunasvenskarna, som kritiskt argument mot vänsterpartiet. Artikeln i sin helhet är en text som kritiserar de vid tillfället allt tydligare kommunistiska trenderna inom ett parti som sedan mer än tio år tidigare påstår sig ha lämnat kommunismen bakom sig. Framförallt verkar det vid det här tillfället som att det i Ung Vänster, partiets ungdomsförbund, finns en enligt Alsmark oroväckande lockelse bland medlemmarna att frivilligt kalla sig för ”kommunist” utan att med större ansträngning först undersöka precis vilket historiskt bagage den benämningen bär med sig. Hon nämner även att ett flertal vänsterpartister nyligen (m.a.o. under år 2000) har lämnat partiet efter att frustrerat ha konstaterat att partiets reform från Kommunistpartiet till vänsterpartiet har misslyckats. Denna diskussion, om den då pågående benägenheten bland kretsar i vänsterpartiet att återigen kalla sig för ”kommunister” kommer vid ett flertal tillfällen blandas in i debatten om vänsterpartiet och Kirunasvenskarna, oftast som ett oroväckande exempel på en oönskad effekt ifall vänsterpartiet inte kraftfullt och offentligt tar itu med sin kommunistiska historia.

Den 22 oktober uttalar sig Göteborgs-Posten under den återkommande ledarsidans kolumn ”Tyket” med anledning av *Tvingade till tystnad* om Gudryn Schymans okunskap kring Kirunasvenskarna och deras behandling. Texten återberättar att det i boken nämns att Schyman har skrivit ett brev till Leo Erikssons familj där det står att vänsterpartiet har bett Samtidshistoriska institutionen vid Södertörns högskola utforska Kirunasvenskarnas öde. Bara det att denna förfrågan verkar ha försvunnit spårlöst då institutionens chef Alf W Johansson inte känner till någon liknande. Vid den här tidpunkten i oktober, nämner GP, har

Schyman behövt förklara detta i samband med ett besök i Uddevalla. Hon förklarade då att förfrågan hade gått direkt till en av institutionens lärare, ”vars namn hon för tillfället hade glömt”, men som textförfattaren sedan har fått reda på var en man vid namn Werner Schmidt. Denne Werner Schmidt visar sig ha tillhört den s.k. ”kommunistiska rörelsen” av vänsterpartiet och har tidigare i samarbete med till exempel Ung Vänsters dåvarande ordförande Jenny Lindahl protesterat mot den dokumentation som existerat av kommunismens brott. Denna del och uppföljning omnämns av naturliga skäl inte i *Tvingade till tystnad* då boken vid denna tidpunkt redan varit tryckt och publicerad i ett antal månader. Detta är möjligen första gången som vänsterpartiet i pressen så tydligt har anklagats för att försöka sopa historien om Kirunasvenskarna under mattan genom att ge ansvaret för undersökningar liknande denna till personer som visat sig ha en kraftiga politiska kopplingar till antingen vänsterpartiet eller ännu tydligare kommunistiska falanger. Beteende liknande detta har de dock redan anklagats för i *Tvingade till tystnad*. Den 9 november rapporterar DN att dåvarande vice statsminister Lena Hjelm-Wallén har uttalat sig angående forskning kring Kirunasvenskarna och i samband med en riksdagsfråga gjort klart att hon anser forskning av detta slag vara angelägen för ”att skapa klarhet i situationen för de svenskar som stannade kvar i det dåvarande Sovjetunionen”. Texten nämner att det är Eneberg och *Tvingade till tystnad* som är ursprunget till denna debatt.

Mats Johansson skriver den 23 december år 2000 en kraftigt kritisk text i Svenska Dagbladet kring varför inte *Tvingade till tystnad* och Enebergs efterforskningar i helhet har fått ännu större uppmärksamhet. Han ställer sig frågan om varför inte fler har valt att engagera sig och uppröra sig kring ämnet och gör en mörkt humoristisk och dyster lista över möjliga anledningar som folk använder för att gömma undan frågan, där punkter såsom ”Det var så länge sedan” och ”Det har inte med nazism att göra” dyker upp innan listan avslutas med punkten ”Det är inte sant att de mördades”. Denna sista punkt hävdar Johansson att ”det svenska kommunistpartiet” driver. Han citerar efter det återigen de kraftigaste och mest uppseendeväckande fakta som presenteras i *Tvingade till tystnad* innan han återberättar den sektion av boken som tar upp mötet mellan Gudrun Schyman, Johan Lönnroth och Leo Eriksson. Liksom författaren av ”Tyket”-texten några månader tidigare kommenterar Johansson kritiskt det påstått absurda i att vänsterpartiet låter ”sina egna” sköta efterforskningarna, och propagerar i slutet av texten för att en ”oberoende forskargrupp vore av större värde”.

2001

Ungefär ett år efter att först ha debatterat frågan öppet, återkommer den dåvarande kristdemokratiske ledaren Alf Svensson till frågan om Kirunasvenskarna den 19 januari 2001 i Borås Tidning efter att ha läst *Tvingade till tystnad*. Hans debattartikel påminner på många sätt om den han författade i februari året innan, även om han denna gång med bokens hjälp anför nya grunder på vilka han kan fördöma kommunismen i sin helhet och de händelser som beskrivs i *Tvingade till tystnad* och även vänsterpartiet i synnerhet. Efter att ha tagit del av Schymans påstående att hon inte kände till historien om Kirunasvenskarna påpekar Svensson att han finner detta besynnerligt eftersom ”Riksdagen har ju debatterat frågan under både 50- och 60-talet, och ett ärende som har så starka och ovedersägliga rotsystem in i det parti man är ledare för måtte man väl ha någon vetskap om.”

Samma dag som Svenssons artikel, den 19 januari 2001, rapporterar Göteborgs-Posten att Signe Kaskela, en av de Kirunasvenskar vars historia i detalj berättas i *Tvingade till tystnad*, har avlidit och tidningen berättar i samband med detta hennes livshistoria inklusive några rader om hennes år i Ryssland. Kaskela är en av de Kirunasvenskar som vid tillfälle har uppmärksammats i medier även innan Kaa Eneberg förde frågan till ljuset, då hon efter sin återkomst skrev kritiska artiklar och böcker om sina upplevelser i Ryssland, och hade även föreläst om ämnet.

I Svenska Dagbladet den 6 februari 2001 sammanfattar Åsa Wall en radiointervju i programmet Historiska Klubben med Eneberg och Kristian Gerner, professor i historia vid Uppsala universitet. Det mesta av texten går åt till att återigen beskriva de vanligast nämnda fakta i historien om Kirunasvenskarna, men en intressant ny detalj som nämns är Gerner's uttalande att vänsterpartiets dåvarande vice ordförande Johan Lönnroth har ”yttrat att den [*Tvingade till tystnad*] är subjektiv och ensidig och att bilden av Stalins Sovjetunion ej tillåter några nyanser”. Här beskrivs även Eneberg's påtryckningar på vänsterpartiet att ta tag i sin historia som att de görs i en ”ömsint försoningsanda”, något som inte riktigt har framkommit i de andra texterna kring debatten vid den här punkten. Harry Järv återberättar samma dag många av de fakta som förekommer i *Tvingade till tystnad* i Moderna Tider och förutom att berätta om hur Leo Eriksson inbjudits att delta i arbetet om den påstådda utfrysningen som sedermera aldrig förekommit på Södertörns högskola så skriver han även att ”ett nätverk bestående av personer från partiets lokala pensionärsgrupp i Kiruna uppges ha diskuterat problemet [om utfrysningen] lika länge, men tycks ha sopat det under mattan. Meningen var

uppenbarligen redan från början att ingenting skulle ske i ärendet.” Han kopplar även uppgifterna i Enebergs bok till en tidigare SVT-dokumentär, ”Sveriges kommunistiska historia” (som sändes i SVT2, då TV2, i april år 2000) där bland annat en scen förekommer där ryske Jurij Dimitrijevič, föreståndare för arkivet med uppgifter om Stalins offer, chockas av insynen att ”det i Sverige fortfarande tycks finnas människor som hyllar Stalin”.

I ett kåseri i Dagens Nyheter den 25 februari berättas det kortfattat och med ironisk ton om hur V-politiker i Haparanda lade fram en motion om att få inrätta ett Leninmuseum samma dag som Kaa Eneberg föreläste om sina undersökningar på stadens bibliotek. Muséet i fråga skulle enligt V-politikern Inge Hietala förläggas till en fiskestuga vid Torneälven där Lenin påstås ha övernattnat en natt 1917. ”Oklart är vad han vill hylla Lenin för” påpekar dock artikelförfattaren.

I TT och DN den 6 och 7 mars rapporteras att dåvarande vice statsminister Lena Hjelm-Wallén i riksdagen diskuterat forskning om Kirunasvenskarna och sagt att hon inte vill lägga ut ett direkt forskningsuppdrag kring frågan, utan att det är ”bättre att forskarna själva väljer sina frågeställningar”. Hon antydde dock att pengar till forskning runt frågan kunde tas från de nio miljoner kronor som vid tillfället var avsatta till forskning om kommunismens brott, men S-ledamoten Carina Hägg responderade att det inte ”anses som ett lämpligt forskningsområde av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet” och därför hade inga pengar fördelats till frågan. Vänsterpartiets dåvarande vice partiledare Johan Lönnroth kommenterade i DN att ”partiet gärna ger pengar till forskning om Kirunasvenskarna, men problemet är att de insatser partiet velat initiera genast ifrågasatts och misstänkliggjorts”.

Den 25 mars får Eneberg ”Fem frågor...” i DN och hävdar där *Tvingade till tystnads* politiska neutralitet. Hon menar också att det är främst ”äldre” vänsterpartimedlemmar som ”ringt och bråkat och sagt att jag ägnar mig åt lögn och förtal” medan yngre ”kontaktar mig och frågar ’är detta sant?’”. Hon förtydligar också sin åsikt att den svenska regeringen velat hålla frågan om Kirunasvenskarna tyst ”för att inte störa relationerna till Sovjetunionen”.

Den 27 april återberättas hela debatten fram till denna punkt i norska Nordlys. Så vitt denna undersökning påträffat är det första gången debatten tagits upp i en icke-svensk tidskrift.

Den 12 maj i Dagens Nyheter finns en notis om att Eneberg och *Tvingade till tystnad* fått Sveriges advokatsamfunds journalistpris på 25 000 kronor. Eneberg påpekar i notisen att första upplagan vid detta tillfälle har blivit slutsåld, men att en ny tryckning är på väg. I slutet

av månaden rapporteras detta även i TT och vid samma tillfälle passar Aftonbladets chefredaktör Rolf Alsing på att återberätta såväl bokens mest uppmärksammade detaljer som att sammanfatta debatten. Han passar även på att fördöma det påstådda nedtystandet av historien och vänsterpartiet för att ”inte ta allvarligt på denna del av sin historia”. *Tvingade till tystnad* kallar han ”ett storverk inom genren grävande journalistik”. På det stora hela känns mycket utav texten igen från tidigare, liknande debattartiklar.

I samma notis den 29 maj som de berättade att Sveriges advokatsamfunds journalistpris gått till Eneberg, rapporterade även TT att dåvarande kulturminister Marita Ulvskog nämnt *Tvingade till tystnad* under en riksdagsdebatt med Carina Hägg, och att Ulvskog påpekat att boken ”berörde henne starkt” och välkomnat forskning kring Kirunasvenskarna samtidigt som hon stött Lena Hjelm-Walléns tidigare uttalande att regeringen inte kan ”beställa” forskning i ett visst ämne. Såväl journalistpriset som Ulvskogs uttalande rapporteras även i Dagens Nyheter den 30 maj.

Den 12 juni rapporterar Aftonbladet om och citerar i sin helhet ett öppet brev från Vladimir Stoolov Eriksson, kusin till Leo Eriksson, son till Alice Eriksson Kalla och bosatt i Ukraina. Han berättar i brevet om hur han föddes i Gulag 1948 och hur såväl han och hans mor i Sovjet, och hans återvändande släktingar i Sverige, har behandlats som en ”andra sortens” människor. I stränga och direkta ord skriver Stoolov Eriksson att:

Jag anser att de svenska kommunisterna (i dag vänsterpartiet) bär en stor skuld för de tragedier och det lidande som drabbade de svenska familjerna. De uppmuntrade dessa familjer att emigrera till Sovjet. Den kommunistiska ideologin förde med sig mycket sorg, blod och umbäranden för de människor som levde i Sovjet. Miljoner har lidit, folk som i flera decennier kommer att få betala för detta enorma misstag och brott.

Jag anser att de svenska kommunisterna (vänsterpartiet) måste begripa allt som hänt och offentligt göra avbön. De måste inför allmänheten erkänna sin skuld inför de svenska familjer som de drev mot döden, till umbäranden och lidanden. Detta är nödvändigt för minnet av alla som dog oskyldigt dömda och för deras efterlevande. Det måste även göras för att detta aldrig ska komma att upprepas och för kommande generationers skull.

Dagen efter svarar vänsterpartiets dåvarande partiledare Gudrun Schyman på Stoolov Erikssons brev i Aftonbladet. Rubriken på hennes svar är ”Vi borde ha engagerat oss i Kirunasvenskarnas lidande” och skriver sedermera att vänsterpartiet nu har ”försökt bidra på två sätt till ökad kunskap” och pekar på att partidistriktet i Norrbotten tillsatt ett utskott för att leda ett historiprojekt kring Kirunasvenskarna och att ett forskningsprojekt ”är på gång på Södertörns högskola”. Hon gör även klart att ”Självklart är denna forskning helt fristående från vänsterpartiet”.

Vidare ber Schyman dock läsaren att minnas den svåra situationen i norra Sverige under 20- och 30-talet och försöker förklara hur Sovjetunionen kan ha verkat så lockande för de som emigrerade. Hon går vidare med att försöka påpeka skillnaderna och den partisplittring som har skett inom partiet sedan denna tid, och argumenterar för att man inte ska se dagens vänsterparti som för nära kopplat till dess föregångare 70 år tidigare. Strax innan slutet på sitt brev skriver hon att:

Det finns de som vill utnyttja historien om Kirunasvenskarna till att nagla fast dagens vänsterparti vid skampålen och utpeka oss som direkt ansvariga för Stalins terror. Vänsterpartiet står för parlamentarism, demokrati, grundlagsskyddade fri- och rättigheter och nationellt oberoende. Vi har lika lite ansvar för Stalins terror som Bo Lundgren har för apartheid i Verwoerds Sydafrika eller som Maud Olofsson har för Bondeförbundets historiska rasistiska tendenser.

Vad gäller behandlingen av återvändande sovjetemigranter och den påstådda utfrysningen skriver hon enbart att ”Andra har upplevt sig som andra klassens medborgare när de återvänt till Sverige. Självfallet är detta djupt beklagligt. Vi borde som parti ha engagerat oss hårdare i denna fråga.”

Den 29 augusti återberättar Olof Kleberg i Västerbottens-Kuriren än en gång historien om Kirunasvenskarna och främst då de som enligt Kaa Eneberg har avrättats i Ryssland, och om mötet mellan Leo Eriksson, Gudryn Schyman och Johan Lönnroth och vänsterpartiets uppfattade ovilja att ta itu med denna historia.

Kristdemokraternas dåvarande partiledare Alf Svensson berör återigen frågan i Svenska Dagbladet den 4 september. Denna gång är fokus för hans text varför inte kopplingarna till kommunismen inom svenska politiska partier verkar vara en lika uppmärksam fråga som den om kopplingarna till exempelvis nazismen. Textens rubrik är ”Varför tiger s om Stalin?”

och Kaa Enebergs forskning kring Kirunasvenskarna och vänsterparitet nämns som goda exempel på den slags forskning som Svensson anser att det bör förekomma mer av.

Den 4 och 5 september rapporterar TT att ett antal socialdemokratiska riksdagsledamoter har föreslagit att ett minnesmärke över Kirunasvenskarna bör resas i Kiruna. I Dagens Nyheter den 21 september berättar journalisten och Östeuropakännaren Staffan Skott om hur Kaa Eneberg kom att intressera sig för frågan om Kirunasvenskarna under rubriken ”Om bakgrunden till ett DN-scoop”. Därefter blir det under resten av året tyst om Kirunasvenskarna i den svenska pressen.

2002 och 2003

Under 2002 och 2003 sker inte heller mycket i debatten om Kirunasvenskarna, men vissa inlägg görs likväl.

I februari 2002 berättar såväl Aftonbladet som DN historien om den ryska spion som kom till Sverige och påstod sig vara Olle Svanson, sonen till en svensk man som tillsammans med sin familj emigrerat till Ryssland på 1920-talet och vars familj sedermera aldrig återvände. Denna historia drogs först upp av Kaa Eneberg i samband med att hon letade igenom ryska arkiv efter material till *Tvingade till tystnad* och historien återberättas även i boken, då Svanson och hans familj får anses tillhöra den första vågen av ”Kirunasvenskar”.

TT rapporterar i juli att en amerikansk forskare, Susan Mesenai, har riktat kraftig kritik mot det svenska utrikesdepartementet och hävdar att departement dolt och mörklagt information om att svenskar suttit i sovjetiska fångläger. Utrikesdepartementets Hans Magnusson svarar på anklagelserna med att säga att de är överdrivna och att flertalet av de fall Mesenai nämner visst har varit kända tidigare, bland annat återberättas berättelser och uppgifter om svenskar i sovjetiska fångläger i *Tvingade till tystnad*. Han menar också att majoriteten av de Mesenai kallar ”svenskar” egentligen var finlandssvenskar och baltiska svenskättlingar och därför faller utanför UD:s ansvarsområde.

Sedan sägs inget mer om Kirunasvenskarna eller Kaa Enebergs böcker i svensk press under 2002 förutom ett kort omnämnande i Stefan Skotts text om böcker om nazisters och kommunisters folkmord och fångläger, ”Ondska. Brotten ingen kan glömma.” som publiceras i DN den 16 november.

Den 5 mars 2003 omnämns Kirunasvenskarna kort när DN skriver en artikel om Stalin på 50-årsdagen av hans dödsdag. Den 24 juni skriver Martin Stugart i DN en artikel om Kaa Eneberg, med utgångspunkt i *Tvingade till tystnad* och som sedermera blir ett kort personporträtt. Här omnämns även hennes andra bok, *Förnekelsens barn*, för andra gången och det sägs att den kommer publiceras under den kommande hösten.

I den återkommande krönikan ”Tyket” i Göteborgs-Posten skrivs det den 12 oktober en kraftigt kritisk text om hur ett forskningsinstitut med namnet ”Levande Historia” knappt startat förrän vänsterpartiet enligt krönikans författare vill ”lägga ned verksamheten”. Ett av projektets uppgifter har varit att dokumentera och berätta om nazismens och kommunismens brott mot mänskligheten och krönikans författare berättar om hur Ung Vänsters dåvarande ordförande Jenny Lindahl, som vid tillfälle kallat sig själv för ”kommunist” svarat på Levande Historias forskning med kommentaren att ”Lenin också hade gjort mycket som var bra”. Sedermera återberättar krönikans författare om hur Gudryn Schyman, efter att *Tvingade till tystnad* uppmärksammats i medierna, gav uppdraget att forska om Kirunasvenskarna till en forskare vid Södertörns högskola. Allt detta skrivs med kraftigt sarkastisk och dömande ton och avslutas med följande ord: ”Uppdraget gavs åt en pålitlig partivän vid Södertörns högskola som var en av dem som protesterade mot att undersöka kommunismens brott. Beslutet att undersöka partiets behandling av Kirunasvenskarna gavs för tre år sedan. Så stort är intresset att gräva i vänsterpartiets historia att projektet numera är nedlagt utan att ha avsatt en enda rad”.

I november 2003 publiceras Kaa Enebergs andra bok om Kirunasvenskarna, *Förnekelsens barn*, och återigen uppmärksammas historien i medierna om än inte lika intensivt som när *Tvingade till tystnad* publicerades två år tidigare.

I DN skrivs inom kort tid två artiklar om boken, först Barbro Hedvalls ”De som for åt fel håll” den 3 november som återigen återberättar bekanta detaljer och historier om Kirunasvenskarnas lidande, och snart därefter (5 november) omnämns även boken av Staffan Skott i DN-krönikan Namn och Nyttas Boklåda under rubriken ”Samma skrot och korn”. Denna text är betydligt mer dömande av de svenska kommunisternas agerande gentemot de Kirunasvenskar som återvände hem. Staffan Skott citerar exempelvis en ledare ur den svenska kommunistiska tidningen Ny Dag från 1939: ”...den dagen är inte långt avlägsen då arbetarklassens flertal kommer att göra upp räkningen med varje arbetarledare som i dessa dagar uppträder förrädiskt mot arbetarklassen.” och kombinerar detta med ”hjälpsamma” och

sarkastiska kommentarer såsom att översätta ”göra upp räkningen” med ”skjutas i polishusets källare”. Han avslutar artikeln med att nämna det som tidigare nämnts i Göteborgs-Postens krönika ”Tyket”: att vänsterpartiets ledning har kämpat hårt för att få forskningsinstitutet Levande historia nedlagt i ett försök att hindra institutet från att undersöka kommunismens egentliga brott mot mänskligheten. I Svenska Dagbladets recension av boken den 29 november upprepas ungefär samma kritik. Östersunds-Postens recension den 4 december koncentrerar sig på att återberätta den historia om Hulda Petterson, sömmerskan från Bispgården som reste till Sovjet 1929 som diplomathustru och aldrig återvände, som tar upp ett kapitel av *Förnekelsens barn*.

Samma dag, den 4 december 2003, publicerar Hallands Nyheter en recension av boken skriven av Jan-Olof Nilsson som under rubriken ”Polemiken förstör – historien är tillräckligt stark i sig själv” ger *Förnekelsens barn* det som *Tvingade till tystnad* efter vad denna undersökning kunnat finna aldrig fick i svensk dagspress: en kraftigt kritisk recension. Efter att historien om Enebergs jakt på svar återigen berättats, så börjar Nilsson kritisera *Förnekelsens barn*. Han säger att den inte ”känns lika angelägen” som föregångaren och hävdar att ”först i bokens senare del når Eneberg fram”. Han tycker även att Eneberg begär för mycket av sin omvärld när hon i bokens förord beklagar sig över att historien om Kirunasvenskarna inte fått det genomslag främst i vänsterkretsar som hon hoppats på. Nilsson kritiserar detta kraftigt med orden ”Kaa Eneberg belönades bland annat med Grävande journalisters Guldspade för sin förra bok. Vad mer hade hon väntat sig?”. Nilssons slutpoäng i recensionen är den som upptar rubriken: ”Låt bli polemiken, den här historien är stark nog i sig själv!”. En ytterligare recension av boken skrivs, i Helsingborgs Dagblad innan årets slut, men den påminner i mångt och mycket om flera av de tidigare, med återberättande av historiens centrala fakta och medhåll i Enebergs uppmanande att ”reda ut historien”. Därefter återfinns inga fler artiklar som rör Kirunasvenskarna innan vi går in i 2004, året då debatten verkligen skulle komma att blossa upp.

2004

Fler recensioner av *Förnekelsens barn* dyker även upp efter årsskiftet, främst ett utförligt återberättande av bokens i historier i finlandssvenska Hufvudstadsbladet den 28 januari. I en utförlig intervju med Lars Ohly i Göteborgs-Posten den 14 februari, strax innan han skulle bli vald till vänsterpartiets nya ledare, diskuterar Ohly Enebergs forskning och partiets påstådda ovilja att ta tag i sitt förflutna. Han erkänner att partiets medlemmar under delar av 1900-talet

”förföljde medlemmar som inte hade den rätta ’tron’” och hävdar att han tillsammans med Gudryn Schyman och Johan Lönnroth har uppmuntrat forskningen. ”Från partiledningens sida har vi aldrig velat lägga locket på”.

I en text i Helsingborgs Dagblad den 19 februari omnämns Enebergs forskning och Kirunasvenskarnas öde i en text som argumenterar för att Sverige ska utnämna en minnesdag för Raoul Wallenberg. Därefter återfinns enbart ytterligare en recension av *Förnekelsens barn*, i Nerikes Allehanda den 25 februari. I den återfinns kraftig kritik mot Lars Ohly och hans val att fortfarande offentligt kalla sig för ”kommunist”. ”Att Lars Ohly kallar sig kommunist är lika provocerande och komprometterande som om någon i ett annat parti öppet skulle kalla sig nazist.” Därefter tar debatten en paus i några månader innan den sedermera återvänder och blir riktigt intensiv i oktober 2004, i och med att två avsnitt av ”Uppdrag Granskning” sänds i SVT.

Den 29 september och 5 oktober sänder SVT:s ”Uppdrag Granskning” sitt tvådelade reportage ”Vänsterns historieförfalskning”. Medan främst en del av det andra programmet överhuvudtaget diskuterar behandlingen av Kirunasvenskarna så finns det en poäng i att kort sammanfatta även de andra större punkter som tas upp i reportaget då de olika frågorna kommer att beblandas och jämföras med varandra i den kommande debatten.

Den första delen fokuserar främst på vänsterpartiets förhållande till de kommunistiska sovjetstaterna även efter att partiet offentligt sade sig ha frånsagt sig alla kopplingar till dessa nationer och regeringar efter 1977, när partiet (på den tiden vänsterpartiet Kommunisterna, VPK) ombad alla de medlemmar som fortfarande hyste sovjetvänliga sympatier att gå ur partiet (flera av de medlemmar som då gjorde det skapade sedermera Arbetarpartiet Kommunisterna, APK). Vad Uppdrag Granskning via ett flertal intervjuer med högt uppsatta inom partiet och ingående undersökningar i protokoll, brev och andra dokument från dessa tider försöker bevisa är att personerna i VPK:s topp efter 1977 snarare ökade kontakten med dessa stater. Reportagets upphovsman, den omdebatterade reportern Janne Josefsson, försöker visa att personer i partitoppen vid ett antal tillfällen gjorde såväl besök i dessa länder där man visade sin support för landets regeringar, liksom att Sovjet bjöd VPK:s ledning, däribland partiets dåvarande partiledare Lars Werner, på semesterresor och privata gåvor såsom lådor med sprit och att detta pågick ända fram till murens fall 1989. Partiet försökte även efter brytningen med sina mer öppet sovjetkommunistiska element låta bli att offentligt komma med negativa kommentarer kring dessa länder och regeringar, medan man på ett mer dolt plan

fortfarande skickade lyckönskningar och stöduttalanden till länder som många idag vill anse var rena diktaturer, däribland inte bara öststatsländerna utan även länder som Nordkorea. En av de mest uppseendeväckande punkterna är hur partiets dåvarande partistyrelseledamot Vanja Larsson och dåvarande vice partiledare Bertil Måbrink efter ett besök i Nordkorea 1989 kallat landet för ett ”fantastiskt land” och skriver att ”President Kim Il Sung är en framstående revolutionär ledare. Han är den som gått i spetsen i kampen för att återge det koreanska folket dess värdighet.”. De flesta av de personer som anklagelser av liknande sort gör riktas emot tillåts komma till tals under programmet men många försöker (åtminstone såsom programmet nu är hopredigerat) först undanfly med kommentarer av typen ”Det där kan jag inte påminna mig att jag någonsin har sagt/skrivit” för att sedan när de blir visade dokument som säger motsatsen erkänna att de förmodligen har sagt/skrivit det men att ”jag vet inte varför jag gjorde det” eller ”det var den inställningen vi hade på den tiden. Nu står det ju uppenbart att det var fel”. Vissa andra har redan tidigare gjort en helhjärtad omvändning mot partiet i dessa frågor och talar öppet om vad som egentligen pågick bakom scenerna.

Den 4 oktober skriver vänsterpartiets partiledare Lars Ohly en krönika som publiceras i Expressen, där han redan i förväg försvarar sig och framförallt partiet mot de anklagelser som han vet kommer komma i det andra avsnitt av Uppdrag Granskning som ska sändas dagen efter, den 5 oktober. Han skriver att ”Som partiledare får jag också finna mig i att framställas på mindre smickrande sätt. Jag beklagar mig inte över detta. Däremot vill jag gärna ge min bild av vänsterpartiet och min roll i partiet.”.

Ohly räknar sedan upp flera av de incidenter och citat som kommer tas upp i programmet och försöker förklara dem från sitt perspektiv. Vid flera tillfällen erkänner han att han många år tidigare har gjort ”misstag” eller dylikt som han nu tar avstånd ifrån. Precis i slutet av texten nämner han Kaa Eneberg och historierna om Kirunasvenskarna. Han säger här att ”vänsterpartiets verkställande utskott beslutade enhälligt att inte formulera en ursäkt utan i stället att stödja all forskning om vad som hände de så kallade Kirunasvenskarna”. Det är en nästan kryptisk formulering som är halvt om halvt svårförstådd innan man sett programmet som sändes dagen efter.

Den andra delen av Uppdrag Granskning om vänsterpartiet sänds den 5 oktober koncentrerar sig på den då nyvalde (och när denna uppsats skrivs fortfarande sittande) partiledaren Lars Ohly. Ohly blev väldigt uppmärksam runt denna tid på grund av att han kallade sig själv för ”kommunist”, något som få av de tidigare partiledarna på många årtionden hade valt att

göra. Han hävdade dock att ordet ”kommunist” hade en annan betydelse för honom än vad det hade för många andra människor och att kommunismen för honom handlade om en kamp för demokrati snarare än ett försvar av diktaturer såsom de forna Sovjetstaterna.

Janne Josefsson tar i detta program sin utgångspunkt i Ohlys påstående att det inte går att hitta ett citat där han ”tycker det är bra med diktatur eller förtryck”, och radar sedan upp olika tillfällen eller citat där Ohly har skrivit eller sagt saker som antyder ett försvar av de forna Sovjetstaterna eller andra kommunistiska länder eller principer som kan anses odemokratiska.

Historien om Kirunasvenskarnas behandling kommer in som en bland flera andra av historier som är menade att peka på Lars Ohlys försvar av diverse kommuniststater. Leo Eriksson intervjuas i programmet och får berätta historien om sin faster Alice Eriksson Kalla och mötet mellan honom och vänsterpartiets styrelse år 1999. Därefter finner Josefsson två olika versioner av ett brev undertecknat av partistyrelsen, menat att ge Eriksson och hans familj en offentlig ursäkt för hur de behandlats. I den första versionen fördöms kommuniststaterna hårt och ursäkten är tydligt och utförligt uttryckt. Denna version skickades aldrig iväg. Istället har Lars Ohly, i sin dåvarande roll som partisekreterare, skrivit om brevet och bland annat plockat bort de mest fördömande formuleringarna och även delen där ursäkten är tydligt utskrivet. Detta brev, med sina betydligt tamare formuleringar, har sedan undertecknats av dåvarande partiledaren Gudrun Schyman och de tidigare partiledarna Lars Werner och CH Hermansson. Leo Eriksson fann detta brev otillfredsställande och närmast som en förolämpning när brevet bland annat uttryckte förhoppningen om att han ”skulle stå till förfogande” inför kommande forskningsprojekt som undersökte dessa historier (ingen sådan kontakt hade sedan tagits mellan brevets författande år 2000 och 2004 då detta program sändes). När Janne Josefsson visar honom den ocensurerade och icke utsända versionen med de mer kommunistfördömande formuleringarna och en tydligare ursäkt så säger Eriksson att det här brevet, om det också hade publicerats offentligt, hade tillfredsställt honom till den grad att han hade känt sig rättfärdigad och kunnat lägga saken till vila. Gudrun Schyman uttrycker i programmet förvåning över att det inte är den första versionen som skickats ut, utan den betydligt tamare andra versionen. Skillnaden mellan den första och andra versionen är alltså den som Ohly redan i förväg försökt ta upp och förklara i sin text i Expressen.

Efter reportaget hölls i Uppdrag granskning studio en kortare debatt med bland annat Kalle Larsson, riksdagsman för vänsterpartiet. Larsson säger rakt ut i programmet att Kirunasvenskarna och deras anhöriga tveklöst förtjänar och bör ges en offentlig ursäkt av

vänsterpartiet för hur partimedlemmar har behandlat dem. Han påpekar att denna ursäkt naturligtvis bara kan anses komma från honom och inte från partiet i helhet. Men han säger också att han inte ser någon anledning till varför partiet *inte* skulle ge en sådan ursäkt.

Den 6 oktober kommer således denna ursäkt. Den sänds i TV och radio, och Ekots Mari Forssblad gör en kortare intervju med Ohly som läggs upp på SR:s hemsida med den något felaktiga rubriken "Lars Ohly ber kommunister om ursäkt" (att definiera alla de svenska sovjetemigranterna som "kommunister" stämmer inte överens med verkligheten). I intervjun gör Ohly ett antal intressanta uttalanden. På frågan om varför inte ursäkten gavs redan 1999 eller 2000 säger Ohly att "Den borde ha gjorts redan när vi blev kontaktade av anhöriga till Kirunakommunisterna 1990-2000. Anledningen till att vi inte gjorde det då var att det fanns olika uppfattningar inom vänsterpartiet kring vad vi skulle be om ursäkt för och vad som egentligen hade skett." och på frågan om det inte kan ses som att ursäkten kommer först nu för att vänsterpartiet blivit ställda mot väggen av Uppdrag granskning säger han att "Jo, det verkar naturligtvis som att vi vänder under galgen, men jag ser ingen risk för att få avgå."

Efter att Ohly ursäktat sig i intervjuer och reportage, formuleras sedermera en officiell ursäkt av vänsterpartiet och dyker fort upp, signerad av Lars Ohly, vice ordförande Ingrid Burman och partisekreterare Pernilla Zethraeus. Eftersom så stor del av den här uppsatsen går ut på att diskutera just denna ursäkt väljer jag att här citera den i sin helhet för att senare i diskussionsdelarna kunna studera såväl utformning som ordval, med mera:

Ursäkt till Kirunasvenskarna

Under 30-talet flyttade många svenska kommunister från Norrbotten till Sovjetunionen. Majoriteten av dem drabbades av Stalintidens förföljelse, en del avrättades och andra sattes i arbetsläger.

De som så småningom återkom till Sverige upplevde att de efter hemkomsten utsattes för förföljelse och trakasserier av svenska kommunister.

Vi ber oförbehållsamt om ursäkt för de övergrepp som dåvarande medlemmar i Sveriges Kommunistiska Parti kan ha gjort sig skyldiga till.

Samtidigt är det viktigt att forskningen kring de så kallade Kirunasvenskarnas öde fortsätter. Det finns alla anledning att i grunden klarlägga vad de utsattes för så att sanningen om deras öde blir allmänt känt.

Lars Ohly
partiledare

Ingrid Burman

1:a vice ordf

Pernilla Zethraeus

Partisekreterare

Dagarna efter att den andra delen av Uppdrag Granskning har sänts så skrivs en uppsjö med artiklar och debatten får full fart. De flesta av artiklarna är ytterst kritiska gentemot vänsterpartiet och Expressen har redan dagen efter reportagets sändning, den 6 oktober, benämnt historien ”V-skandalen”. Hanna Nilsson har två artiklar den dagen med den benämningen, och underrubrikerna ”Hans morfar mördades av Stalins bödlar” och ”Breven som avslöjar Ohly”. Båda återberättar historierna som redan tagits upp av Uppdrag granskning, men ”Hans morfar...” innehåller även en ny intervju med Leo Eriksson där han uttrycker sin längtan efter en ordentlig ursäkt. ”Historien kan inte göras ogjord men en ursäkt är det minsta vi kan begära” säger Eriksson i artikeln och på frågan om inte ursäkten nu skulle komma för sent säger han att ”En ursäkt är alltid en ursäkt och man ska inte vara långsint. Det är bara beklagligt att det gått så här långt.” I den andra artikeln, ”Breven som avslöjar...”, hävdar Nilsson att ”Ohly tog tillbaka ursäkten och förde partikamrater bakom ljuset.” och i ett citat säger Ohly att ”Vi tog ett felaktigt beslut då och ska be om ursäkt nu.”. Diskussionen om de två versionerna av brevet som tagits upp i detalj i Uppdrag granskning går igenom igen, och Nilsson hävdar dessutom att ”varken Gudrun Schyman, Lars Werner eller CH Hermansson hade sett det ursprungliga brevet – och därmed inte heller vad som ändrats.”

Den 7 oktober skriver flertalet tidningar om Kirunasvenskarna och Ohlys ursäkt. I Helsingborgs Dagblad säger Leo Eriksson att ”Det är bara en halvdan ursäkt...” och att ”För min mosters skull och alla andra Kirunasvenskars skull bör vänsterpartiet gå ut i en bred annonskampanj i såväl vänsterns tidningar som i de stora tidningarna och be alla Kirunasvenskar om ursäkt”, medan hans moster, Kirunasvensken Alice Eriksson Kalla själv uttalar sig och säger att ”Det är bra att vänsterpartiets ledare rannsakar sig själva. Men jag tycker att Ohlys ursäkt mest är tomma ord.” I Hallands Nyheter publiceras såväl en artikel som återigen återberättar Kirunasvenskarnas historia, som en artikel som återberättar anklagelserna mot Ohly i Uppdrag Granskning. I Expressen uttalar sig Gudrun Schyman om hur hon blev väldigt berörd av mötet 1999 med Leo Eriksson, som återberättats av Kaa Eneberg, och artikelförfattaren hävdar att Schyman ville att partiet skulle be om ursäkt, ”men

Lars Ohly körde över henne”. Till TT säger dåvarande statsminister Göran Persson att Ohlys tid ”är på väg att rinna ut” och att om han inte ”gör upp med sitt förflutna” så ”har han förbrukat sitt förtroende inte bara hos mig utan också hos den svenska valmanskåren”. Dagens Nyheter rapporterar om Ohlys ursäkt och har ett längre uttalande från Alice Eriksson Kalla och hur hon reagerat på ursäkten. ”Ursäkten kanske bara är tomma ord, men den kan vara viktig om den får kommunisterna att äntligen kasta stalinismen på historiens sophög”. I samma artikel uttalar sig Kirunasvensken Oskar Markstedts son Tord och säger att han bara har lyckliga minnen av hemkomsten till Sverige och att ”Jag förstår inte varför partiet skulle be om ursäkt”.

Den 8 oktober skriver Christian Holmen i Expressen historien om Kirunasvenskarna Nils Bucht och Otto Högberg, vänner som reste till Sovjetunionen tillsammans. Men bara Otto kom tillbaka i livet, medan Nils avrättades. Detta sker fortfarande under huvudrubriken ”V-skandalen” och börjar med direkta anklagelser gentemot Ohly och vänsterpartiet såsom ”Hans barndomsvän Otto lyckades utmärslad fly hem till Sverige med sin tvååriga son, men tvingades leva resten av sitt liv i skam och tystnad. Hör du deras röster, Lars Ohly?”. I texten berättas det om den terror Otto Högberg utstod såväl i Sovjet som efter hemkomsten, bland annat berättar sonen Rudolph (Svenska Dagbladet stavar det som Rudolf) hur hans pappa tvingades resa runt efter hemkomsten och berätta lögnerna å kommunisternas vägnar om hur fint allt var i Sovjet, och hur hans pappa en gång ”tog ut honom på Torneälvens tjocka is för att en gång för alla göra slut på hans och sitt eget lidande”. I Svenska Dagbladet visar man den enda bilden på Rudolf i Sovjet och återberättar historien om Otto och Rudolf på några korta rader.

Den 9 oktober gör Mikael Holmström i Svenska Dagbladet en kort intervju med Kaa Eneberg under rubriken ”Räcker Lars Ohlys ursäkt?”. Den 10 oktober berättar Dagens Nyheter två olika Kirunasvenskars historier: dels Mary Ekströms (min mormor) och dels historien om Nejlika Grigorjevna som även berättats i Kaa Enebergs *Förnekelsens barn*. Den 11 oktober tar Helsingborgs Dagblad upp det faktum att en hobbyforskare vid namn Ernst Olsson har fått ett intresse för och närmre börjat studera den Kirunasvensk från Bjuv, Carl George Nilsson, som omnämns utan större detalj i *Förnekelsens barn*. Samma dag skriver Tommy Hammarström en krönika i Expressen med rubriken ”Lenins kamrat” där han främst diskuterar Ohly och hur han benämnt sig själv ”kommunist”. Kirunasvenskarna nämns i förbifarten, men är på inget sätt fokus i texten.

Den 12 oktober rapporterar Dagens Nyheter kortfattat att Folkpartiets Gunnar Andrén har lagt fram en motion om att regeringen bör granska ”den svenska Moskvaambassadens agerande i slutet av 1930-talet i samband med att så kallade Kirunasvenskar och deras anhöriga sökte hjälp på ambassaden”. För att visa på undersökningens behov hänvisar Andrén till händelser som beskrivs i Enebergs böcker om hur Kirunasvenskar nekades hjälp av ambassaden och hur 33 stycken av dessa sedermera avrättades i Sovjetunionen.

I tidningen Nya Dagen skriver Kristdemokraternas dåvarande ledare Alf Svensson en debattartikel den 14 oktober. Titeln är ”S-ledningen måste ha känt till Kiruna-svenskarnas öde” där han först skriver upprört om naiviteten i såväl tron på att kommunismen någonsin skulle kunna vara förenlig med demokrati och att det behöver uppmärksammas att vänsterpartiets ledare likväl kallar sig för en dylik. En bit i artikeln ställer han sedan S-ledarna (och då främst dåvarande statsminister Göran Persson) mot väggen och frågar hur de kunde ha undvikit att känna till historien om Kirunasvenskarna trots att Kaa Enebergs *Tvingade till tystnad* publicerades redan år 2000. Han kallar Enebergs avslöjanden och insats för ”berömvärd” och känner sig inte förvånad över den frånvarande ursäkten till familjen Eriksson och de andra Kirunasvenskarna med anhöriga. ”Och att vänsterpartiledningen den gången ville allt annat än att be om ursäkt, det kan inte vara en hemlighet för någon som intresserat sig för vänsterns falskspel genom åren.”.

I en text med titeln ”Alldeles för smutsig tvätt” i Göteborgs-Posten den 14 oktober går författaren till hård attack mot Ohly. ”Ohly pratar och pratar men förblir kommunist och Castro-kramare.” Det är en attack på flera punkter, varav de flesta tagits upp i Uppdrag granskning-programmen och en är naturligtvis Kirunasvenskarna. Samma dag i Helsingborgs Dagblad fortsätter man historien om Ernst Olssons efterforskningar kring Kirunasvenskarna från Bjuv. Man skriver att artikeln tidigare i veckan gjorde så att en person som kände igen historien hörde av sig och hade en bild på paret Nilsson, och en ytterligare person påstod sig ha haft bekantskap med dem. Ernst Olsson säger att tanken är att han ska skriva utförligare om Carl George Nilsson och hans hustru Astrid.

Mer attacker på såväl vänsterpartiet som Socialdemokraterna kommer från Maria Wilhelmsson i samma dags Kristdemokraten där hon upprepar många dylika anklagelser och inte skräder orden när hon drar jämförelser mellan vänsterpartiets ovilja att acceptera Kirunasvenskarnas öde med Socialdemokraternas försök att stänga Barsebäck 2 tidigare i ett ”försök att splittra den borgerliga alliansen”. I slutändan hoppas hon att Janne Josefsson och

Uppdrag granskning ska ha fått några av vänsterpartiets potentiella väljare att läsa deras partiprogram och förstå vad ”vänsterpartiet egentligen står för”.

Efter dessa hetsiga veckor lugnar debatten ner sig lite i några veckor. I Norges vänsterlutande dagstidning Klassekampen publiceras den 1 november en lång och utförlig intervju med Lars Ohly om händelserna. I intervjun försöker Ohly försvara sig mot nästan alla de anklagelser som tagits upp i Uppdrag granskning.

Efter det blir det allt tystare förutom vid några enstaka tillfällen. Den 24 november skriver exempelvis Hans Frisk upprört i Mora Tidning om kommunismens brott och hur såväl kommunisterna och vänsterpartiet felbehandlade Kirunasvenskarna och undrar ”Hur kan statsministern förnedra sig så, genom att vara beroende av vänsterpartiet, där ledande medlemmar öppet erkänner att de är kommunister?”. Sedan nämns det bara på julafton i förbifarten i en genomgång som Aftonbladet gör över vad som hänt under året 2004:s gång.

Senare än 2004

Den största och hetaste delen av debatten får väl anses ha utspelat sig under dagarna och veckorna efter att Uppdrag granskning sände sina program, men även under 2005 och 2006 dök ett fåtal artiklar upp som påminde om vad som hade hänt. Sommaren 2005 sände Uppdrag granskning även ett uppföljningsprogram om vad som hände efter att den hetaste debatten hade lagt sig och vilka konsekvenser programmets ”avslöjanden” hade fått. Detta fick dock närmast ingen uppmärksamhet förutom i en artikel i Göteborgs-posten där rubriken hävdar att ”Sanningen är efterhängsen” och där artikelns författare Anders Killner främst diskuterar hur det har blivit allt svårare för maktinnehavare, oavsett om detta är Lars Werner och Lars Ohly i vänsterpartiet eller den amerikanska regeringen, att undanhålla allmänheten hemligheter i denna högteknologiska värld där information kan spridas internationellt på bara några sekunder.

I Helsingborgs Dagblad den 25 oktober 2005, ett drygt år efter den hetaste debatten, berättas det att Ernst Olsson slutligen har publicerat sin hembygdsbok där han tar upp historien om Kirunasvenskarna från Bjuv, familjen Nilsson. Det är dock bara en av flertalet historier i boken.

Den 1 december 2005 skriver Kaa Eneberg ett personporträtt om Alice Eriksson Kalla i Dagens Nyheter, för att på så vis gratulera Eriksson Kalla på födelsedagen. I porträttet tas

givetvis detaljerna kring Eriksson Kallas vistelse i Sovjetunionen och tid som Gulagfånge upp.

Som en av de sista i min jakt på artiklar där Kirunasvenskarna omnämns har jag hittat en text skriven av Claes Arvidsson i Svenska Dagbladet den 3 mars 2006. 2006 var ett valår, och Arvidsson har när han tittat på den första partiledardebatten inför valet dragit sig till minnes hur Ohly brukade kalla sig för kommunist (vilket han sedermera efter debatten slutade med), och hävdar att ”Han kallar sig inte längre kommunist, men han är fortfarande kommunist”. Kirunasvenskarna tas enbart upp i förbifarten.

I slutet av 2006 publiceras Anders Gustafsons *Svenska sovjetemigranter*, en vetenskaplig studie över vad som hände Kirunasvenskarna (som Gustafson alltså istället valt att kalla för Svenska sovjetemigranter, en på många sätt både mer korrekt och mer diffus term), och som är det som får ta platsen som det oberoende vetenskapliga projekt som vänsterpartiet sagt sig stödja ända sedan det ökända brev som skickades till Leo Eriksson år 2000. Jag var närvarande vid det seminarium där Gustafson presenterade och diskuterade sin bok och kommer därmed beskriva vad som skedde där i närmare detalj.

Dagen innan seminariet, den 11 december 2006, har Gustafson skrivit en text om sitt arbete i Flamman. Här gör han tydligt klart att enligt hans undersökningar var det socialdemokraterna och inte kommunisterna som lockade människor att åka till Sovjet. Kommunisterna ”ville ha folk kvar i Sverige för att göra revolution”. Han beskriver och sammanfattar relativt kortfattat vad han har hittat i sina efterforskningar och sin egen inställning till arbetet. Till allra största del fokuserar texten på emigrationen och inte på behandlingen av de hemvändande Kirunasvenskarna.

Seminariet

Den 12 december 2006 sitter jag i publiken under ett seminarium där Anders Gustafsons bok om Kirunasvenskarna, *Svenska sovjetemigranter* ska presenteras och sedan diskuteras av en panel bestående av Gustafson själv, Kaa Eneberg och historikern Helene Carlback. Panelen modereras av Aftonbladet-skribenten Åsa Linderborg och efter en timmes presentation och diskussion mellan panelmedlemmarna ska även publiken släppas in i diskussionen.

Gustafson är personen som fått i uppdrag att undersöka Kirunasvenskarnas historia ur en ”mer vetenskaplig synvinkel” och han har fått bidrag för att genomföra detta uppdrag bland annat

ifrån Stiftelsen vänsterpartiet, vilket även har lett till att han denna kväll presenteras av vänsterpartiets före detta partiledare Lars Werner.

Efter en snabb och något stressad genomgång där Gustafson presenterar de största upptäckter han gjort i sin undersökning börjar panelen diskutera en del av de saker som Gustafson tar upp i sin text, främst då detaljer som skiljer sig i Gustafsons bok från hur de har presenterats i Enebergs böcker och artiklar. Den största fråga som tas upp under panelens diskussion sinsemellan är den som redan från början har känts som elefanten i rummet: på vilken sida i diskussionen om vänsterpartiets skuld landar Gustafsons text? Det är framförallt Helene Carlbäck som håller fast vid den frågeställningen och samtidigt ber om klarhet i ”precis vad var det partiet bad om ursäkt för?”, en fråga som inte kommer besvaras tillfredsställande under kvällens gång.

Gustafson klarar sig ur den frågan på enklaste möjligaste vis genom att direkt hävda sig enbart ha letat fakta och inte på något sätt vilja presentera en ståndpunkt i diverse debatter med sina efterforskningar. Samtidigt gör han uttalandet att han anser att alla hemvändande emigranter behandlats illa på ett sätt eller annat, men att han inte har grund att tro att detta på något sätt berodde på direktiv av något slag från kommunistpartierna utan var enskilda personers skuld. Sedermera presenterar han sina fyra frågeställningar för *Svenska sovjetemigranter* som:

- *Hur många var emigranterna?* På denna fråga har Eneberg hävdat att emigranterna var kring 1 000 stycken, medan Gustafson har kommit fram till 400. Gustafson förklarar den stora skillnaden med att han endast har räknat människor vars flytt han har kunnat verifiera med hjälp av officiella dokument, medan Eneberg även har räknat in de ”illegala” emigranter hon kunnat identifiera, människor som olagligt tagit sig över gränsen på eget bevåg.

- *Varför emigrerade dessa personer?* Detta går in på frågan som senare skapade en livlig debatt med publiken, kring huruvida kommunistpartierna eller någon annan uppmuntrade människor att emigrera, inte bara med ord utan även ekonomiskt.

- *Vad hände med dem som inte återvände?*

- *Vad hände med dem som återvände?*

Efter att dessa punkter har gått igenom blir själva paneldiskussionen en ganska timid tillställning, om än långt ifrån ointressant för de som har ett intresse för frågan. Bland annat

debatterar Gustafson och Eneberg huruvida de så kallade ”värvarna” har fått betalt för att locka människor till Ryssland. Gustafson har i sina undersökningar inte funnit några bevis för att detta skulle ha skett, vilket Eneberg både tidigare och under kvällens gång hävdar.

Men det är likväl när det öppnas upp för frågor från publiken som temperaturen höjs och vissa mer hätska frågor och röster hörs. Dels visar sig Leo Eriksson, som ju tidigare spelat en stor roll i debatten ha suttit längst bak i rummet, och gör sin röst hörd och vill veta om Gustafson i sina efterforskningar funnit något om människor som kommit hem till Kirunasvenskar efter hemkomsten och krävde såväl mark och egendom som tystnad. Han hävdar att män kom till hans släktingar och gjorde precis detta. Strax efter det visar sig även en man som presenterar sig som ”representant för slakten Fors”, till vilken den så kallade ”värvaren” Otto Fors hörde, vara i rummet och försvarar bestämt de kommunistiska partierna som till stor del styrde i Kiruna under det tidiga 30-talet, och säger att de aldrig bidrog på något vis till att någon person reste iväg till Sovjet.

Mycket av diskussionen under kvällen rör just frågan kring huruvida de svenska kommunistpartierna uppmuntrade människor att åka till Sovjet, eller om de eventuella påtryckningarna kom ifrån enskilda människor som kallade sig ”kommunister”, andra partier eller om de resande helt enkelt åkte på eget initiativ. Det som nämns flera gånger under kvällen är att de svenska kommunistpartierna *inte* fick påtryckningar från Moskva att skicka sina medlemmar till Ryssland såsom det har påståtts tidigare, utan att Moskvans direktiv snarare var de direkt motsatta: att man skulle hålla i de resurser man hade i sitt eget land för att arbeta för en kommande revolution liknande den som skett i Ryssland. Men det var samtidigt onekligen så, enligt Eneberg, att ingen släpptes in i Ryssland utan det ryska kommunistpartiets direkta godkännande, oavsett vilken (om någon) partitillhörighet de hade. Poängen görs dock klar av såväl Gustafson som Eneberg att huruvida folk lockades till Ryssland eller åkte av egen fri vilja spelar mindre roll, då ingen av de efterforskande tror att någon har uppmuntrat människor att emigrera till Ryssland i syfte att locka dem i fördärvet. Kiruna var vid tillfället en kommun med väldigt hög arbetslöshet och stora problem, och de drömlika ryktena som spreds om Ryssland blev förstaeligt nog ett stort hopp för flertalet människor.

Strax innan seminariet avslutas passar Kaa Eneberg på att berätta att hon för tillfället jobbar med en tredje bok om Kirunasvenskarna.

Man lämnar seminariet med ett fortsatt och till viss del återupplivat intresse för frågan då det gjorts så klart att den ännu inte har släppt sitt tag om de den berör mest: emigranterna själva och deras efterlevande. Och frågan kvarstår kring huruvida den här senaste undersökningen, dess faktamässiga fynd till trots, på något vis har satt punkt för de frågor som fortfarande har berört personer, inklusive de i rummet ikväll, mest: om svenskar har felbehandlat och skadat andra svenskar, och i sådana fall på vems förslag och i vilket syfte?

I tidningarna tas Gustafssons bok knappt upp. Göteborgs-Posten skriver en kort notis den 11 december 2006 om att den givits ut och påminner läsaren om vad ämnet är. I Dagens Nyheter några veckor senare, den 23 december, intervjuas Kaa Eneberg och säger att hennes tredje bok om Kirunasvenskarna kommer vara klar inom några månader. Den 28 december skriver Lars Lindberg i Dagens Nyheter att Forum för levande historia, där Eneberg valts in i styrelsen, ska ”skildra” Kommunismens brott efter ett regeringsbeslut. Man nämner även Anders Gustafsson och *Svenska sovjetemigranter* och kommenterar att Gustafson bekräftar det väsentliga i Enebergs bild av händelserna, men att han är ”tassande försiktig i formuleringarna. Han vågar inte säga om SKP-medlemmar var delaktiga i mobbningen och har inte funnit belägg för att partiet centralt varit det.”.

Därefter är 2006 slut och så även tidsperioden som denna uppsats ska undersöka över och vi har därmed kommit till slutet av materialgenomgången.

Diskussion och analys

För att lättare kunna strukturera min diskussion av de många olika intressanta delfrågorna och aspekterna av denna mediedebatt har jag valt att dela upp diskussion under tre olika rubriker där mycket av mina tankar kan komma fram. Varje tema är tänkt att binda upp mina resonemang till en någorlunda sammanhängande struktur, även om ett flertal sidospår oundvikligen kommer dyka upp under var och en av dessa rubriker.

Efter att dessa tre frågor har diskuterats till fullo kommer en mer sammanfattande och avslutande diskussion som försöker knyta hela debatten och alla dessa aspekter tillbaka till frågeställningarna att genomföras.

Har nutidens vänsterparti en skuld i dåtidens händelser?

Det här är givetvis en fråga som allra högsta grad är värd att utforska och diskutera för att få rätsida på hela debatten, även om det är en fråga där man redan från början direkt måste inse

att det inte finns ett ”ja eller nej”-svar som lätt kan avgöra huruvida begäret efter en ursäkt från vänsterpartiet för det som inträffat i det förflutna var legitim eller inte.

Först måste man nog förtydliga och klargöra precis vad det är som vänsterpartiet då har anklagats för att göra innan man kan ta itu med huruvida de sedan är skyldiga till det.

Artiklarna i *Norrskensflamman* som Anders Gustafson tar upp i sin bok gör det ju klart att SKP inte stack under stol med sin kritik mot de hemvändande Kirunasvenskarna. Medan det tydde på en fientlig stämning gentemot dessa individer kan man också argumentera för att *Norrskensflamman* var en tidning där debatter och åsikter oavsett deras eventuella fientlighet hade all rätt att ventileras och uttryckas. Det mer allvarliga var alla vittnesmål om hur de hemvändande på diverse sätt anklagats och mobbats, nästan systematiskt.

Det som vi aldrig med säkerhet kan veta, men som det absolut har spekulerats i hög grad kring, är huruvida den här behandlingen (i och med dess uppfattade systematisk) var något som diskuterades och uppmuntrades internt inom SKP. Man kan tänka sig att dessa hemvändares kritiska ord gentemot Sovjet och i många fall kommunismen i helhet ansågs vara ett seriöst hot gentemot den politiska ställning som SKP och hela vänstern hade i norra Sverige vid tillfället. Det vi ännu inte fått veta med säkerhet är hur denna utbredda tendens att frysa ut och felbehandla de återvändande Kirunasvenskarna spreds bland kommunisterna: om det handlade enbart om ryktesspridning kommunisterna emellan i privata sammanhang eller om det vid tillfälle diskuterades mer öppet i SKP-sammanhang.

Det som är svårt att frånga är att artiklarna i *Norrskensflamman* gör det klart att behandlingen av de hemvändande Kirunasvenskarna var känd av SKP. Oavsett om det fanns några direktiv från högre SKP-insatser att frysa ut dessa människor, och även om frågan aldrig ens diskuterades i lokala, officiella SKP-sammanhang, gjorde partiet fortfarande ingenting för att förhindra att de hemvändande behandlades illa. SKP:s medlemmar (eftersom alla undersökningar och vittnesmål tyder på att de hemvändande felbehandlades av människor som beskrivs som ”kommunisterna”, får man nästan anta att de flesta var SKP-medlemmar) tilläts, om än otillsagda, att fortsätta med detta beteende. Det är svårt att komma till någon annan slutledning än att detta måste ha betytt att SKP i tysthet accepterade det som skedde och hursomhelst inte gjorde någon som helst ansträngning för att få detta beteende bland dess medlemmar att sluta. Så allra minst är det som SKP (och därmed vänsterpartiet) anklagats för

en tyst acceptans av mobbningen som lätt kan ha tolkats som uppmuntran eller stöd för det som skedde.

Det är också intressant att notera att det här är saker som Lars Ohly själv sitter i Uppdrag granskning och säger sig ha tyckt och känt redan 1999 när Leo Eriksson och Kaa Eneberg mötte den dåvarande partitoppen. Utan att återanvända Janne Josefssons metod och vända Lars Ohlys citat emot honom, så är det ändå värt att notera att det här alltså är vad Lars Ohly sitter i TV år 2004 (innan en ursäkt har dykt upp) och säger att han och partiet tyckte redan 1999:

”Vad vi ville med det mötet, det var ju... ’Kan vi agera på något sätt?’ För att visa att vi inte bara tar avstånd i ord utan att vi i handling visar hur avskyvärt de här människorna behandlades. Av partiet, men också av... eeh... inte bara partiet i Norrbotten utan också att partiet centralt inte gjorde nånting, inte lyfte ett finger, för att hjälpa dem som utsattes för... för yrkesförbud. För mobbning. För, för kanske till och med förstörda liv när de hade kommit tillbaka från det som i partiets uppfattning var någon slags drömrrike men som visade sig vara precis dess raka motsats.”¹³

Eftersom Ohly inte bara medger det som jag själv kom fram till ovan, att ”partiet centralt inte gjorde nånting, inte lyfte ett finger, för att hjälpa dem”, utan dessutom hävdar att det här var vad de tyckte och ville diskutera redan 1999, så blir det väl naturligt att anse detta som den minsta möjliga anklagelsen och därmed den som vi får utgå ifrån i diskussionerna kring debatten och ursäkten.

Vad SKP kan anses ha varit skyldiga till är en fråga värd att diskutera, om inte annat så för att det är en tanke som måste ha dykt upp hos flera vänsterpartister när anklagelserna började hagla. Är detta så många år senare något som de kunde anses vara ”ansvariga” för, med tanke på den tid som gått och de stora förändringar som påstods ha skett inom partiet. Samtidigt bör det påpekas att familjen Eriksson och andra Kirunasvenskar med anhöriga har hävdat att mobbningen pågick betydligt längre än bara under 30/40-talet och i vissa fall ända fram till 70 och 80-talen, och att flera av de hemvändande Kirunasvenskarna aldrig någonsin kände sig som accepterade delar av sitt hemsamhälle igen, utan för all framtid kände sig utstötta.

¹³ Lars Ohly i Uppdrag granskning, SVT, först sänt 2004-10-05.

I Michael Cunninghams text *Saying Sorry: The Politics of Apology*¹⁴ tar han, med hjälp av exempel från flertalet av det senare 1900-talets mer uppmärksammade offentliga ursäkter, upp flera av de punkter som blir viktiga i det här fallet. Här dyker frågan om precis hur långt bak i tiden en förenings, partis eller nations ”ansvar” för något som inträffat sträcker sig.

Under rubriken ”Some problems with apologising” använder Cunningham sig av ett flertal olika exempel för att påpeka ett antal problem som uppstår när man försöker ursäkta sig eller uttrycka ånger för något som skett för länge sedan. Och även om mobbningen, såsom det påståtts, har pågått ända fram till 80-talet så kan det inte råda någon tvekan om att de mest uppmärksammade, diskuterade och konfirmerade fallen skedde på 30-talen och 40-talen och det är därför främst den tidsåldern som debatten tycks hålla sig kring. Med andra ord gäller frågan huruvida dagens vänsterparti kan anses hållas ansvarigt för något som ligger 60-70 år tillbaka i tiden. Med referenser till situationer som de där amerikanska politiker bett om ursäkt för slaveriet eller Tony Blair bett om ursäkt för hur irländare behandlats av Storbritannien kommer frågan upp kring huruvida en ursäkt av den här sorten kan anses ärlig och värdefull om den inte går hand i hand med ett erbjudande att göra bot, på ekonomisk eller annan väg (mer om detta kommer tas upp senare i diskussionsdelen under rubriken ”Vilket värde har en ursäkt under dessa sammanhang?”). En annan sak han tar upp som är mer relevant när det kommer till just den tid som passerat mellan den akt som den skyldiga parten ursäktar sig för, och ursakten i sig, är just frågan om skuldens ”preskriberingstid”. I två nära relaterade punkter diskuterar han denna fråga. På den första punkten säger han följande:

If one argues that one cannot be held responsible for events, policies, etc. which preceded one's own existence, then to apologise for those events, policies, etc. makes no sense. A second, and sometimes related, point is that a more generalised expression of regret can smack of the 'politics of gesture', given that it has no costs attached.¹⁵

I det följande stycket presenterar han följande påstående till diskussion:

[...] apologising for long past events is anachronistic in that it projects back contemporary values and conceptions of right or justice to different eras and/or that it conflates individual moral responsibility with structural reasons for events. [...] are the representatives of the British state who failed to take sufficient action to lessen the effects

¹⁴ Cunningham, Michael, *Saying Sorry: The Politics of Apology*, The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., 1999

¹⁵ Cunningham, Michael, *Saying Sorry: The Politics of Apology*, The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., 1999, sid 288.

of the famine in Ireland in the 1840s to be blamed as callous men (and, as mentioned above, even if they are, how can we apologise for them?) or were they operating within the framework and structures of an ideology of anti-Catholicism/anti-Irishness and a political economy which emphasised *laissez-faire* which precluded their doing much more than they did?¹⁶

Medan dessa påståenden båda två kan anses valida till den grad att de definitivt är värda att diskuteras så kräver de en del bearbetning för att översättas på den här debatten. Faktum är att just tidsperioden här, där de påstådda brotten har begåtts cirka 60-70 år innan anklagelserna och kraven på upprättelse börjar dyka upp, är precis långt nog tillbaka i tiden för att anses kunna befinna sig i en gråzon när det kommer till frågan om huruvida det är så länge sedan att det som skedde automatiskt bör ha glömts bort och ”preskriberats”. Att döma av Leo Erikssons och andra efterlevandes krav på upprättelse skulle man kunna hävda att behandlingen av Kirunasvenskarna är tillräckligt närliggande för att erkännanden av skuld eller ursäkter ska kunna inkrävas om offren fortfarande är i livet vilket ett flertal var 1999.

Samtidigt blir det ju automatiskt så att de som mer direkt ställs till svars för detta blir vänsterpartiets ledning under det sena 1990-talet och tidiga 2000-talet (under vilken tid de bytte partiledare från Gudrun Schyman till Lars Ohly), snarare än exempelvis nuvarande eller dåvarande högt uppsatta medlemmar i partiets norrländska distrikt. Och någonstans känns det väldigt trovärdigt att Schyman aldrig hade hört talas om vare sig Kirunasvenskarna eller den påstådda felbehandlingen när Kaa Eneberg och Leo Eriksson först konfronterade henne och resten av partiledningen med det 1999. Även om de beskrivs som väldigt fientliga under mötet såsom det återges i *Tvingade till tystnad* så kan man någonstans se det som väldigt naturligt att Schyman och Lönnroth automatiskt landade i försvarsposition när deras parti anklagades för dessa händelser, särskilt om de var väldigt dåligt insatta i dessa historier.

Och det gjordes som bekant försök att deflektera frågan utan att ta på sig ansvaret, dels med löften om efterforskningar och dels med det brev som sedermera kom att landa i fokus för Uppdrag Granskning och Janne Josefssons undersökningar (detta brev kommer diskuteras i större detalj i ett av de följande diskussionsavsnitten).

Här kan vi åter igen få nytta av att jämföra Cunninghams text med händelser i denna debatt. Cunningham diskuterar en fråga som blir mer komplicerad på engelskan i och med det

¹⁶ Ibid.

dubbeltydiga i engelskans ord "sorry", men som likväl kan vara relevant även i svenska sammanhang. När en offentlig ursäkt uttryckt på engelska innehåller uttrycket "I'm/we're sorry" kan det betyda såväl att den part som uttrycker detta verkligen tar ansvar för något och att det i sådana fall betyder "Jag/vi ber om ursäkt". Men det kompliceras av att exakt samma uttryck utan större utveckling också lika gärna kan betyda "Jag/vi är sorgsna/bekymrade" över att vad det nu än är som har inträffat, har inträffat. Distinktionen mellan att beklaga att något tragiskt har inträffat och att ta ansvar för den blir alltså språkligt sett minimal (se som exempel hur ofta man efter ett dödsfall använder sig av uttrycket "I'm sorry" för att uttrycka sorg och beklagan, utan att därför på något sätt ta på sig ansvar för det inträffade).

Även om vi på svenska inte har ett ord som blir lika dubbeltydigt, så kan likväl liknande dilemman uppstå, kring var gränsen går mellan att beklaga något som inträffat och att ta ansvar för det. I det här fallet fanns det flera tillfällen där representanter för vänsterpartiet har beklagat det som Kirunasvenskarna genomgått på en mer allmän nivå, för att på så vis slippa ta ett mer direkt ansvar för det. Vad "ett mer direkt ansvarstagande" i sådana fall innebär i just den här frågan kan man tolka olika. Det som återkommer i den här debatten är att ett ansvarstagande utöver en offentlig ursäkt till alla de utsatta Kirunasvenskarna och deras anhöriga skulle innebära ett stöd genom djupare undersökningar kring vad som egentligen pågått. Vänsterpartiet talar kontinuerligt om att man ska "titta på frågan närmare" och ber Leo Eriksson att han ska ställa sina kunskaper till förfogande de olika forskningsprojekt som man planerar att starta. Detta påstående och det flertal påståenden liknande det innebär naturligtvis en ytterligare diskussionspunkt, som också blir en del av debatten vid de tillfällen det nämns, nämligen till vilken del och på vilket sätt vänsterpartiet skulle vara inblandade i dessa projekt och huruvida en organisation anklagad för vad vänsterpartiet i det här fallet har anklagats för är lämpad att undersöka sin egen historia.

Detta finns genomgående i vänsterpartiets uttalanden kring ämnet ända från att Kaa Eneberg och Leo Eriksson har sitt omdiskuterade möte med Gudryn Schyman och Johan Lönnroth 1999, tills att partiet slutligen ger sin ursäkt 2004; för att inte behöva ta ett direkt ansvar för det som inträffat så beklagar vänsterpartiets representanter att det överhuvudtaget *har* inträffat, oavsett vem som bär skulden för det. Detta sträcker sig från Schymans uttalanden i sitt svar på Vladimir Stoolov Erikssons anklagelser i Aftonbladet 2001-06-12. Eftersom hon inte vid det här stadiet planerar att ta på sig själv eller partiet några ansvar för vad som inträffat, så deflekterar istället Schyman hela frågan om hur Kirunasvenskarna behandlats

efter att ha återvänt till Sverige genom att koncentrera sig på Sovjetkommunisternas brott och påpekar att varken SKP eller vänsterpartiet kan anses ha haft någon skuld i detta.

Vad som inte har gått igenom i någon större detalj tidigare i denna uppsats men som ändå har lämnats kvar kortfattat i summeringen av Uppdrag Granskning/Janne Josefssons första program om vänsterpartiet 2004, är det faktum att vänsterpartiet under 70-talet gjorde ett mer allmänt försök att göra upp med sitt kommunistiska förflutna i och med att man försökte få ut de sovjetsympatisörer som sedermera skapade APK. Någonstans kan man tänka sig att partiet under Schymans styre trodde sig ha lämnat debatter där de behövde stå ansvariga för kommunistrelaterade otyg bakom sig och att de via det offentliga uppbrottet från kommunismen automatiskt hade försvarat sig från dylika anklagelser. Ur den här synvinkeln blir Schymans reaktion att få frågan ur världen genom löften om djupare studier och mer allmänna beklaganden av det ondskefulla som skett dessa människor, men utan att ta direkt ansvar och be om ursäkt för handlingar som skulle kunna tvinga in partiet i ytterligare en uppmärksammas dispyt kring dess kommunistiska och Sovjetsympatiserande förflutna.

Det är här Lars Ohlys envisa insisteranden på att benämna sig själv ”kommunist”, även efter att ha tagit över som ledare för vänsterpartiet, blir så relevant. Detta verkar ha lett till, eller i alla fall ha skett i samband med att partiet i sin helhet (och framförallt en stor del av Ung Vänster) i allt större del började ett själverkant återtag till en ideologi och diskurs som mer tydligt kunde definieras som ”kommunistisk”. På så vis placerar sig partiet onekligen i en position där de helt plötsligt återigen kunde anses ”mer” ansvariga för vad deras medlemmar (som även då definierade sig som ”kommunister”) sysslade med flera årtionden tidigare. Vi kommer att ta upp detta och andra eventuella förklaringar till varför hela historien om Kirunasvenskarna tog så lång tid för att skapa uppståndelse i nästa del av diskussionen.

Varför tar det fem år för debatten att ”explodera”?

Som vi sett klart och tydligt i genomgången av debatten är det naturligtvis inte så att varken historien om Kirunasvenskarna eller vänsterpartiets eventuella skuld var okänd eller något som hade dolts från allmänheten innan Janne Josefssons Uppdrag granskning-reportage 2004. Kaa Eneberg hade publicerat *Tvingade till tystnad* redan 1999 och sedan dess hade det redan gjorts flera försök från såväl Kirunasvenskar och deras släktingar som från andra håll att uppmärksamma historien och huruvida vänsterpartiet hade en skuld i den.

Men faktum är att det verkade väldigt länge som om vänsterpartiet skulle kunna ta sig förbi Kaa Enebergs böcker och krav på ursäkter utan några större problem. Den lilla uppståndelse som blev var inte nog för att få var persons uppmärksamhet och bortsett från en och annan upprörd insändare var det inget som fick stora rubriker eller kunde rubriceras som en ”skandal” av någon sort. Men när Janne Josefsson sedan 2004 återigen tar upp historien, som en del av ett reportage vars syfte är att peka ut partiets nyblivne partiledare och till viss grad hela partiet som oärliga och ovilliga att ta ansvar för sitt förflutna, blir det snabbt en mycket intressantare fråga för hela media-Sverige att diskutera (i vilken grad det mytiska ”folket ute i stugorna” egentligen engagerade och brydde sig om historien är naturligtvis omöjligt att veta).

Det finns ett flertal anledningar till varför historien får en annan slagkraft 2004 än vad den fick 1999. Men den största är förmodligen att den helt plötsligt presenterades i en större kontext som nu hävdade att det här inte var en historia som hörde hemma i dammiga historieböcker om vad som hände då och där, utan det här skedde *här och nu!* De här människorna satt fortfarande i maktpositioner inom vårt politiska system! Faktum är att mycket handlar om såväl sann som medialt uppfattad personlig historia: med Schyman som ledare fanns det en stark uppfattning bland allmänheten att vänsterpartiets avbön från den gamla kommunismen hade fått en verklig effekt och att det här faktiskt inte längre var ”Vänsterpartiet kommunisterna” i vare sig namn eller synsätt. Men Janne Josefsson presenterar för oss ett fall där allt detta såg ut som ett skuggspel: kommunismen hade aldrig försvunnit ur vänsterpartiet, den hade funnits kvar där, stark men dold, så länge som Sovjet existerade och i och med Schymans övertagande hade den enbart gått in i en viloperiod. Lars Ohlys övertagande och uttalande att han var kommunist, kombinerat med trender inte minst bland partiets unga anhängare åt mer vänsterradikala och kommunist-accepterande håll, var en återgång till ett gammalt synsätt där man inte hade lärt sig något av sitt förflutna och där allt det gamla onda fortfarande sågs genom ett diffust, förljuvande skimmer. Behandlandet av Kirunasvenskarna och ovilligheten att ta ansvar för vad deras medlemmar påstods ha gjort var ett av Josefssons kraftfullaste vapen för att slå fast denna tes hos den svenska befolkningen.

Josefsson för en kraftfull argumentation, och medan jag inte vill fastna i en debatt om Janne Josefssons agenda gentemot vänstern för länge, så är det också värt att påpeka det som sägs i programmet: det är intressant *när* det här reportaget görs och att de här historierna dras upp vid det här tillfället särskilt då mycket av det handlar om information kring det förflutna som hade haft samma kraft även senare. Men Josefsson väljer inte att sitta på informationen till

2006 för att se hur den kan påverka nästa svenska val, något som SVT:s expertkommentator efter programmets sändning hävdade hade kraftigt kunnat påverka deras valsiffror och kanske till och med hota deras chanser att komma in i riksdagen. Så vitt vi vet presenterar han den så fort han fått upp spåret kring dessa teorier (ganska snart efter att Ohly blivit partiledare), trots att inblandade historier såsom Kirunasvenskarna (och även flertalet andra historier, främst i det första program som sänds om partiets dolda kopplingar till Sovjet) hade varit kända i många år.

Lite krasst kan man säga att vänsterpartiet under Gudrun Schymans styre inte var ett parti lika tacksamt och enkelt att attackera med Kirunasvenskarnas anklagelser som vapen, men när självutnämnde kommunisten Ohly kommer till makten får allt detta en helt annan potens. Märk exempelvis hur de historier som dras upp i den tidigare nämnda första delen av Janne Josefssons reportage, de som berättar om vad tidigare partiledare såsom Lars Werner gjorde *då* och vad kopplingarna mellan vänsterpartiet och Sovjetblocket var på *hans tid*, inte alls får medierna och dagstidningarna lika upprörda som alla de historier som i reportagets andra del visar sig vara kopplade till Lars Ohly och *här och nu*. Det är samma mönster med Werner och sovjetblocket som med historien om Kirunasvenskarna när den drogs fram 1999: ”vi” bryr oss när det är saker som påverkar oss här och nu, men är det saker som skedde där och då och inte längre har en relevant effekt på vår tillvaro är vi som allmänhet snabba att förlåta om vi inte själva var direkt inblandade (såsom Kirunasvenskarna själva och deras anhöriga). Ett försök till ett liknande reportage under Gudrun Schymans styre hade kanske fått viss uppmärksamhet men säkerligen inte samma slagkraft då Schyman i allmänhetens ögon var så avskild från vänsterpartiets tidigare kommunistkopplingar att hon utan större skada hade kunnat komma ifrån anklagelserna genom att på ett snyggt sätt likväl antyda att det var saker som hände ”där och då”.

Sen kan man också komma in på frågan om hur olika medier har olika genomslagskraft på en större grupp människor. Medan Enebergs böcker och reportage onekligen lästes och diskuterades och medförde en viss reaktion bland vissa människor så var de likväl böcker och reportage vars innehåll främst var historiskt återberättande och politisk diskussion. Och medan texter av denna typ intresserar vissa människor så vore det inte sant att säga att deras berättelser och diskussioner når ut till var och varannan person. Eneberg presenterade dessa historier främst i bokform, och medan det med allra största säkerhet var rätt medium för att berätta historien i den detalj som krävdes så var det också en form som direkt hindrar ett

större genomslag hos den breda massan. För vad böcker vinner i detalj och noggrannhet förlorar de i slagkraftighet. Böcker såsom Enebergs kräver ändå i bästa fall ett flertal timmar att läsa och sätta sig in i, och även om detta tillåter dem en noggrannare och mer komplex analys och beskrivning av historier och situationer så tar detta ironiskt nog ifrån dem en del av den direkta styrka som Janne Josefsson får när hans TV-program måste presentera ett argument på under en timme. Nyanseringar och komplexitet försvinner lätt i TV-mediet i jämförelse med bokmediet, till fördel för en tendens att måla saker som svartare och vitare (och att Josefsson svartmålar Lars Ohly och vänsterpartiet fullständigt i sina reportage kan det inte råda någon tvekan om, oavsett huruvida man sedan anser detta ha varit ”rättvist” eller inte).

TV-reportage såsom det Janne Josefsson gjorde i Uppdrag granskning når direkt en annan publik. Det sändes klockan 20.00 på en tisdagkväll i Sveriges Television, och även om reportaget inte direkt slog några publikrekord så garanterar likväl den kanalen och den tiden direkt en annan genomslagskraft och att historien får en bredare uppmärksamhet än vad den stora majoriteten av böcker hade kunnat åstadkomma. Om vi koncentrerar oss på att det främst var det andra avsnittet av Josefssons reportage som drog åt sig uppmärksamhet (det där Lars Ohlys kommunistkopplingar och även Kirunasvenskarna diskuteras), så innebär det även att en slags marknadsföring och förväntan hann byggas upp kring programmet vilket säkerligen gjorde att det hann intressera ett större antal människor som såg och reagerade på det som Josefsson hävdades. Inte bara hade säkert flera sett reportaget om vänsterpartiets Sovjetkopplingar i del 1 veckan innan, dessutom hade Lars Ohly gjort valet att försvara sig mot anklagelserna i del 2 innan programmet faktiskt hade sänts. Dagen innan, den 4 oktober 2004, skriver han en krönika i Expressen och försvarar sig mot flertalet av de anklagelser som han vet kommer komma i Josefssons reportage när det sänds dagen efter.

Ohlys förhoppning var säkerligen att på detta vis förminska skadorna för honom själv och partiet, genom att redan ha svarat på kritiken innan allmänheten ens hunnit höra anklagelserna själva. Det finns onekligen en viss taktisk poäng med detta, att få den som tittar på Uppdrag granskning och hör anklagelserna att direkt skaka på huvudet och säga ”Jaja, men det där är ju redan uppkärlat”. Men samtidigt blir det också en form av bakvänd marknadsföring; människor som köper Expressen på måndagen och läser hur Ohly i förväg försvarar sig (en krönika av en partiledare i Expressen fick säkerligen också en mer fördelaktig placering i tidningen än Kaa Enebergs texter i DN hade fått några år tidigare) kan lätt lockas att sätta på

TV:n på tisdagen för att se precis *vad* det är han försvarar sig mot och huruvida anklagelserna i deras ögon fortfarande har merit även om Ohly själv redan har försökt förklara dem eller bett om ursäkt för dem. Med andra ord gjorde Ohly med sitt försvar i förtid själv reklam för anklagelserna mot honom och fick fler människor att uppmärksamma dem.

Oavsett hur många som faktiskt såg reportaget i fråga, så är den viktigare poängen när man diskuterar mediedebatter att en större andel av media fick upp ögonen för frågan. Janne Josefsson hade redan tidigare ett rykte som reporter som uppdagade skandaler och drog fram politiska skelett ur garderoben så bara det faktum att han gav sig på Ohly och vänsterpartiet fick en stor del av medie-Sverige att sätta sig upp och lyssna. Och om man tittar på de andra historier och berättelser som Josefsson tar upp för att använda mot Ohly och vänsterpartiet i reportaget så står det också klart varför det var just Kirunasvenskarna (som egentligen bara tas upp i ungefär 10-15 minuter av ett timslångt reportage) som drog till sig uppmärksamhet. I den här historien fanns det människoöden och ”oskyldiga offer” som man kunde bry sig om och sympatisera med. Där satt Leo Eriksson i TV och berättade historien om hur illa Alice och hans andra släktingar hade behandlats efter sin Sovjetresa. Trots sitt engagemang så känns Eriksson aldrig aggressiv kring frågan, utan snarare bekymrad på ett sätt som lätt ger tittaren ett väldigt sympatiskt och trovärdigt intryck. Många av de andra saker som Josefsson tar upp handlar mer om politiska tveksamheter i Ohlys tidigare uttalanden, påståenden om inkompetens och okunskap i ungdomsförbundet och så vidare och blir mer av en politisk och retorisk diskussion och har en mindre chans att engagera tittaren personligt på ett liknande vis.

Naturligtvis hade all den här kritiken mot vänsterpartiet och dess nyblivne partiledare ett värde för partiets politiska motståndare. Intressant att notera är Kristdemokraternas partiledare Alf Svenssons återkommande inlägg i debatten. Svensson var en av de första som lade märke till Kaa Enebergs böcker och artiklar om Kirunasvenskarna och som försökte använda dem som politisk ammunition mot vänsterpartiet (och även socialdemokraterna som vid tillfället samarbetade med vänsterpartiet för att få riksdagsmajoritet). Han tar upp frågan redan så tidigt som år 2000 innan Enebergs andra bok, *Förnekelsens barn*, ens har publicerats. Han återkommer till den igen ett år senare och ytterligare en gång efter att Josefssons Uppdrag granskning-reportage har sänts. De första gångerna kämpar han hårt i sina artiklar för att fördöma vänstern och deras kommunistiska kopplingar, men den tredje gången verkar han inse att detta arbete redan är gjort åt honom av Josefsson och den uppsjö av andra upprörda

debattörer som stigit fram och breddar då sitt mål för att även inkludera socialdemokraterna och Göran Persson.

Så i slutändan kan man försöka sammanfatta den uppfattade väntetiden för historien och debatten att få ordentlig kraft som en kombination av ett fåtal andra omständigheter, främst att historien om hur de hemvändande Kirunasvenskarna behandlats blev ett vapen i en större politisk strid. När vänsterpartiet bytte ledning gick de från att styras av människor, med Gudrun Schyman i spetsen, som kunde undvika negativa kopplingar till partiets gamla kommunisttider relativt enkelt, till en ny ledning som var betydligt känsligare för den sortens attacker i och med sina öppna försök att tvätta bort svartmålningen från begreppet ”kommunist” (något som i efterhand måste anses ha misslyckats katastrofalt). När Janne Josefsson bestämde sig för att vänsterpartiets återuppväckta kommunistromantik var något kraftigt oroväckande för honom, som behövde stoppas, så letade han upp varenda vapen i historiearsenalen som han kunde använda, och historien om mobbningen av de hemvändande Kirunasvenskarna visade sig vara kanske det allra kraftfullaste.

Man bör kanske nämnas att det faktum att Josefsson tillåts göra en sådan här attack på ett parti utan att anklagas för partiskhet eller att ha allierat sig med högern (som dock inte var sena att använda Josefssons attacker för egna politiska ändamål såsom visas av Alf Svenssons inlägg i debatten, även om många högerpolitiker nog ändå valde att hålla sig lite tillbaka då de insåg att attackerna hade större kraft om de *inte* kom ifrån dem utan istället från en källa såsom Josefsson som uppfattades som han inte tillhörde något särskilt parti). Detta sker främst på grund av Josefssons tidigare och dittills mest berömda och uppmärksammade reportage i vilket han istället ”avslöjade” dold rasism bland främst högerpolitiker i valstugorna under valkampanjerna 2002. Eftersom Josefsson redan var känd som någon som gått till kraftig attack mot partierna till höger, så kunde han nu lika kraftigt attackera vänsterpartiet utan att riskera anklagas som högerpropagandist. I och med att han slår lika hårt mot båda de politiska kanterna har Josefsson positionerat sig som en människa och reporter ”i jakt på sanning och rättvisa” inom det svenska politiska systemet, och inte någon som i första hand har egna politiska åsikter. Man kan ifrågasätta huruvida Josefsson skulle göra en lika kraftig attack gentemot det parti/de partier som delar vilka hans politiska åsikter nu än må vara, men det är egentligen en diskussion för en helt annat uppsats. Här är det viktiga mest bara att visa hur just Janne Josefsson med den publika persona han för med sig blir en sådan viktig figur i och

med sin möjlighet att anklaga vänsterpartiet så kraftfullt utan att nödvändigtvis därför själv fastna i det politiska spelet och markeras med en politisk färg.

Vilket värde har en ursäkt under dessa förhållanden?

Här måste vi också ta upp frågan om hur nära vänsterpartiet kom att lyckas undvika en så utbredd skandal helt och hållet, åtminstone kopplad till Kirunasvenskarna (även om det mycket väl ändå skulle ha kunnat hända att alla de andra saker Janne Josefsson tar upp i sina reportage hade dykt upp och diskuterats i detalj när Ohly annonserade sig själv som kommunist). I det andra avsnittet av Uppdrag granskning tar han nämligen upp historien om de två olika versionerna av brevet som skickades från vänsterpartiet till Leo Eriksson. Hur den första var en ordentlig ursäkt, undertecknad av vänsterpartiets tre senaste ledare (C.H. Hermansson, Lars Werner och Gudrun Schyman) och som Leo Eriksson själv säger i Janne Josefssons intervju hade ”han aldrig suttit här” och pratat om det här i TV om det brevet hade kommit fram och dessutom publicerats offentligt i tidningarna. Istället fick han en betydligt tamare version av samma brev där själva ursäkten var utplockad. En version som Janne Josefsson hävdar var redigerad av just Lars Ohly, då i rollen som partisekreterare. Med andra ord hade en lite mer tydligt uttryckt ursäkt några år tidigare kunnat ”rädda” vänsterpartiet och Lars Ohly från mycket av den kritik som de tar emot hösten 2004. Här blir det ytterst intressant, i och med att det här är en uppsats som har som ett av sina huvudsyften att titta på den offentliga ursäktens utformning och syfte, att titta på de två versionerna av brevet från vänsterpartiet till Leo Eriksson i sin helhet och inse hur några få ord och formuleringar kan göra en så stor skillnad.

I det brev som först formulerades av vänsterpartiet men sedan aldrig skickades ut, står följande:

UTKAST 9.1 2000

Under 20- och 30-talet utvandrade ett antal svenska kommunister från främst Norrbotten till Sovjetunionen. Många av dem blev oskyldiga offer för terrorn under Stalin, flera avrättades, andra försvann.

Även om nutida generationer inte kan anses skyldiga till vad som inträffat på 1920- och 30-talen har dock vårt parti en del av skulden till det lidande som offren och deras efterlevande släktingar utsatts för. Detta dels genom att partiet bidrog till en falsk bild av situationen i Sovjetunionen – en bild som framstod i så mycket bättre dager eftersom de

svenska kommunisterna själva drabbades av både arbetslöshet och trakasserier på grund av sina åsikter hemma i Sverige. Dels genom att de som kände till de berörda händelserna inte engagerade partiet aktivt för att få fram hela sanningen.

För detta ber vi alla de som drabbades och deras efterlevande släktingar om ursäkt.

Vi kommer nu att göra allt för att bidra till att hela sanningen kommer fram.

CHH

Gudrun S

Lars W

Det här är alltså det brev som Leo Eriksson säger sig ha accepterat som en godtagbar ursäkt om den hade signerats och dessutom skickats till tidningar relaterade till partier på båda politiska kanter (han nämner vänsterkopplade Flamman och högerkopplade Kuriren) utöver att bara skickas till honom. Detta brev skrevs aldrig under med de nämnda partiledarnas underskrifter. Istället signerade de den senare version som skickades till Leo Eriksson och som enligt Janne Josefsson skrevs och redigerades av Lars Ohly. I den version som slutligen sändes ut säger Janne Josefsson (en fullständig kopia har inte gjorts tillgänglig för mig) i Uppdrag granskning att flera av formuleringarna har tagits bort, inklusive ”Många av dem blev oskyldiga offer för terrorn under Stalin, flera avrättades, andra försvann” och alla referenser till en uttrycklig ursäkt, inklusive ”För detta ber vi alla de som drabbades och deras efterlevande släktingar om ursäkt”. Istället läggs det till ett stycke där man hoppas att Leo Eriksson ”ska ställa sina kunskaper till förfogande de olika forskningsprojekt som man planerar att starta” (Janne Josefssons beskrivning av texten i berättarröst, inte nödvändigtvis ett direkt citat från brevet). Denna version av brevet skickas ut underskrivet av de tre partiledarna, plus ett flertal andra vänsterpartister inklusive Lars Ohly.

Ohly hävdar i Uppdrag granskning att när det gäller den första versionen med ursäkten så trodde han inte att ”...de som var tillfrågade att skriva under det här brevet... CH, Lars... var beredda att skriva under det”. I programmet säger både CH Hermansson och Lars Werner att de aldrig har sett eller presenterats med alternativet att skriva under den första versionen med ursäkten, utan bara har läst den andra versionen utan ursäkt. Gudrun Schyman känner igen det första brevet, men påstår sig ha trott att det var den versionen som slutligen skickades iväg till Leo Eriksson.

Vad det gäller de planerade forskningsprojekten hävdar Janne Josefsson att inga dylika hade kommit igång vid den tidpunkt då Uppdrag granskning sändes (även om genomgången av mediedebatten visar att visa sådana planer visst hade dykt upp och omnämnts i diverse tidningar, om än ofta kritiskt). Efter att Uppdrag granskning har sänts och vänsterpartiet har bett om ursäkt får man anta att det är då Anders Gustafson startar sitt arbete med *Svenska sovjetemigranter* som alltså fick ta rollen som det forskningsprojekt som vänsterpartiet påstod sig planera och backa upp.

Det intressanta här blir således att försöka förstå varför vänsterpartiet inte skickade ut den första versionen av brevet. Den enda egentliga orsak som Lars Ohly ger är att CH Hermansson och Lars Werner inte skulle ha varit ”beredda att skriva under det”, men de påstår sig alltså aldrig ha fått det alternativet att skriva under ett brev som innehöll en ursäkt. Det som man kan anta att Janne Josefsson försöker antyda här, för att det ska gå hand i hand med tesen han driver i resten av sitt program, är att Ohly som självuttalad kommunist ville stoppa partiet från att erkänna att det var fel att acceptera de trakasserier som de hemvändande Kirunasvenskarna utsattes för, och att han dessutom gått så långt i sin kommunistiska position att han raderar textstycket om hur människor försvunnit och avrättats i Sovjet under Stalins styre. Naturligtvis kan man inte göra annat än att debattera kring Ohlys och partiets egentliga orsaker till att redigera brevet innan det skickas ut, men nog kan man tänka sig att det fanns en rädsla att Leo Eriksson skulle sprida den undertecknade ursakten från tre av partiets ledare till medierna och därmed redan år 2000 skapa en stor debatt kring vänsterpartiets (i denna hypotes redan erkända) skuld. Det ironiska är såklart att eftersom ursakten då redan hade varit given, om än personligen till Leo Eriksson snarare än öppet i alla landets medier, och dessutom på en tid på partiets ledare, Gudrun Schyman, inte var en person som hade utsatts för samma kommunistanklagelser som Ohly så hade säkerligen denna hypotetiska debatt blivit betydligt mindre omfattande och mindre skadlig för partiet i slutändan.

Intressant är dock att Gudrun Schyman i Janne Josefssons Uppdrag granskning-reportage säger sig ha trott att ursakten till Leo Eriksson har gått ut i sin ocensurerade form och att en ursäkt därmed har getts. Men när hon ett år *efter* att hon påstår sig tro att en ursäkt redan givits är hon inte längre beredd att ge en dylik, offentligt, när hon svarar på Vladimir Stoolov Erikssons (Leo Erikssons kusin) attacker och begäran på en ursäkt i Aftonbladet i juni 2001.

Schyman aktar sig noggrant för att inte trampa på några tår i den texten, samtidigt som hon inte vill ta på sig och partiet ett för stort ansvar. Hon använder uttryck som ”djupt beklagligt”

när hon talar om hur Kirunasvenskar behandlats i Sovjet (och även efter hemkomsten, även om hon ser till att vara ytterst kortfattad när hon diskuterar just detta faktum, mer om detta nedan).

Det mest intressanta med Schymans debattinlägg är dock vad som *inte* står där. När man läser hennes text direkt efter att ha läst Stoolov Erikssons anklagelser så inser man kvickt att hon så långt det går undviker att diskutera eller ens nämna de av Stoolov Erikssons påståenden som mer direkt anklagar både de svenska kommunisternas behandling av återvändande Kirunasvenskar, som hennes eget och Johan Lönnroths svek när de påstås ha lovat utreda dessa händelser, men inget har hänt. Redan från början refererar hon till Stoolov Erikssons text som att den handlade om ”att de svenska kommunisterna skulle erkänna sin skuld inför de svenska familjer som upplevde lidanden i Sovjetunionen på 30-talet”. Från start har hon alltså svept undan de påstådda brott som begåtts mot samma människor inom Sveriges gränser både under 30-talet och senare. Om denna påstådda kränkning talar hon bara i slutet av ett stycke där hon annars diskuterar de orätter som begåtts mot människor i Stalins Sovjet (då Stalins brott naturligtvis inte kan anses falla under vänsterpartiets ansvar på samma sätt). ”Många enskilda har avrättats eller hamnat i arbetsläger på helt rättsvidriga grunder. Andra har upplevt sig som andra klassens medborgare när de återvänt till Sverige.” Genom att direkt jämföra kränkningen på svensk mark, som främst är det som vänsterpartiet har anklagats att inte ta ansvar för, med mord och fängslanden i Sovjet, framställer Schyman direkt de brott som ”hennes parti” anklagas för som mindre hemska.

Dessutom är det den enda gången i hela texten som hon ens tar upp anklagelserna om kränkningar på svensk mark, medan hon istället fortsätter diskutera Stalins brott och hur vänsterpartiet inte på något vis kan anses medskyldiga för dessa. Med en slutkläm som inkluderar jämförelsen att ”Vi har lika lite ansvar som Stalins terror som Bo Lundgren har för apartheiden i Verwoerds Sydafrika eller som Maud Olofsson har för Bondeförbundets historiska rasistiska tendenser” försöker hon en sista gång få fram poängen att de orättvisor som eventuellt begåtts av svenska kommunister/vänsterpartister på svensk mark bleknar i jämförelse med Stalins brott, men för Stalins brott har vänsterpartiet inget ansvar, så egentligen finns inget här att skylla vänsterpartiet för. Intressant i denna citerade mening är också hur hon talar om sig själv som ”Vi” (vilket antyder ”vänsterpartiet”), men ändå väljer att peka ut sina politiska motståndare som ”Bo Lundgren” och ”Maud Olofsson”, snarare än ”Moderaterna” och ”Centerpartiet”.

Såna här brister blir allt intressantare att observera när man inser att detta är en debattartikel som måste ha skrivits i all hast, den publiceras redan dagen efter Stoolov Erikssons anklagelser och har kanske därför inte hunnit analyseras och tänkas igenom av Schyman eller vänsterpartiet till den grad som hade behövts för att sådana här underliga och fascinerande drag ska bli ohyggligt uppenbara. Alltså är det troligt att den inte hunnit granskas till punkt och pricka av avsändaren själv, vilket gör sannolikheten stor att den inte hunnit formateras utefter väl genomtänkt och strategiska diskursmallar, utan att vi här faktiskt får en chans att se Schymans/vänsterpartiet såsom de uttrycker sig när de ställs mot väggen och reagerar utan möjlighet eller tid att tänka över varje ord som används. Sannolikt gör detta avsändarens egentliga intentioner med texten mer genomskinliga och uppenbara: att slå ifrån sig de anklagelser där de faktiskt kan anses ha haft ett visst mått av skuld (och tre år senare erkände sig ha skuld), för att istället rikta uppmärksamheten mot ett större brott där de dock inte kan anses ha varit inblandade.

Så vad händer som får Schyman att vägra ge en ursäkt till Kirunasvenskarna, när hon sedan i Uppdrag granskning säger att hon redan trodde hon hade gjort det vid det här laget?

Gissningsvis blir det en fråga om att vilja uttrycka den här ursäkten offentligt eller inte. Medan Leo Eriksson i och för sig gör det klart för Janne Josefssons att han hade velat ha en sådan här ursäkt uppträckt i åtminstone ”vänsterns egna tidningar”, såsom *Flamman*, (en åsikt som han ändrar på några dagar efter att programmet sänts till att istället säga i en intervju med Expressen att ”Alla Kirunasvenskar och deras anhöriga bör få en offentlig ursäkt i lokal- och rikstidningar”. Detta kan ju dock ha berott på den långa tiden som det tog för en ursäkt att komma och att Leo Eriksson tröttnat på vänsterpartiets hanterande av frågan och nu vill att ursäkten ska spridas ännu mer, vilket man ju även kan läsa ut av att han ställer upp i Janne Josefssons reportage). Gudrun Schyman kan gissningsvis ha varit i tron att ursäkten som hon trodde gavs till Leo Eriksson år 2000 (förutsatt att hon talar sanning i Uppdrag granskning-reportaget), sköttes på en privat nivå mellan partiet och Leo Eriksson och aldrig var menat att bli en mer offentlig affär. Och när Leo Erikssons kusin Stoolov Eriksson nu drar upp samma fråga i en av landets största tidningar har hon inte längre samma intresse av att be om ursäkt för det som skett då det hade inneburit ett påtagande av ansvar för behandlingen av de hemvändande Kirunasvenskarna som vänsterpartiet fortfarande inte var beredda att ta, framförallt offentligt (och kanske inte heller med bara ett år kvar till riksdagsvalet 2002).

Detta leder oss fram till vad som sedan faktiskt händer när Uppdrag granskning och därefter de svenska medierna har ställt Ohly och vänsterpartiet mot väggen och de inte längre har någon annan utväg än att be om ursäkt. Vad är det då som händer? Ja, för de kvarlevande till Kirunasvenskarna kan det inte ha varit mycket. Vad deras orsaker till att inte ha givit Leo Eriksson och hans familj en ordentlig ursäkt år 2000 än må ha varit, så måste man ändå slutleda att när ursäkten väl kommer i oktober 2004 så kommer den framtvungad för att vänsterpartiet inte längre hade något som helst val annat än att be om ursäkt ifall de inte ville riskera att skada sig själva ännu värre än vad som redan hade skett.

Och det för oss till en större moralisk fråga: är en ursäkt given under tvång en legitim ursäkt?

Förmodligen inte. Jag tänker inte hävda här att Lars Ohly eller någon annan i vänsterpartiet sitter och egentligen fortfarande tycker att de hemvändande Kirunasvenskarna förtjänade den behandling de fick, men man måste ställa sig frågor kring att ursäkten inte kom förrän den pressats ur dem med alla medel och därmed kvävts på all dess eventuella ärlighet och uppriktighet. Frågan som jag ställer den i rubriken till det här avsnittet är ”Vilket värde har en ursäkt under dessa förhållanden?” och den kanske måste omdefinieras lite för att kunna diskuteras till fullo nu när man gått igenom situationen och händelseförloppet så detaljerat som vi gjort.

Till att börja med är ”värdet” i en ursäkt naturligtvis något som är omöjligt att objektivt ”mäta”, förutsatt att vi inte talar om ekonomisk kompensation, vilket aldrig ens nämndes i den här frågan. Så då börjar man antingen komma in på frågan om ”emotionellt” värde, vilket enligt såväl Leo Eriksson som Alice Eriksson Kalla var så gott som obefintlig i och med att ursäkten behövde ”tvingas” fram ur vänsterpartiet (dagarna efter ursäkten kallade Leo det för ”en halvdan ursäkt” och Alice ursäkten för ”tomma ord”). Så något egentligt ”värde” verkar i slutändan inte ursäkten ha haft för de personer som faktiskt direkt bad om den. Krasst nog får man slutleda att på frågan ”Vilket värde har en ursäkt under dessa sammanhang?” så blir svaret: Ingen, den är i ordets rätta bemärkelse *värdelös*.

Däremot är den inte *effektlös*. Ursäkten och debatten runt om den hade en kraftig effekt för så väl det politiska Sverige som för de hemvändande Kirunasvenskarna och deras anhöriga. De Kirunasvenskar med anhöriga (främst då Alice Eriksson Kalla och Leo Eriksson) som hade kämpat för att få upprättelse och för att deras historia skulle berättas, lyckades med detta. Kirunasvenskarna blev ett vida känt begrepp och för en kort tid enormt uppmärksammade i

nationella medier. Brotten gentemot dem som tidigare dolts blev kända för en väldig massa människor, och även om ursäkten för dessa brott inte uppfattades som ärligt menad så fick de i alla fall se sina uppfattade och anklagade förbrytare gå ner på knä inför Sveriges samlade medier och deras publik.

För vänsterpartiet hade den ännu mer av en effekt, om än av den negativa sorten. För några dagar och veckor stod partiet och deras ledare i centrum för media-Sverige och efter att Janne Josefsson, Leo Eriksson och alla som följde i deras svall hade fått sin chans att attackera Ohly och partiet var de mer utsatta och svagare än någonsin. Det enda de hade kunnat göra för att försätta sig själv i en *ännu* värre situation var egentligen att fortfarande ha låtit bli att be Kirunasvenskarna om ursäkt. För även om man kan se Josefssons attack som att han plockade upp alla stenar han kunde hitta och kastade mot Ohly och vänsterpartiet, så var det likväl stenar som var svåra för Ohly och partiet att värja sig undan och försvara sig emot. Det fanns liksom inga egentliga motargument som var legitima att använda mot Josefssons anklagelser, allra minst då mot den som berörde Kirunasvenskarna och den utlovade men uteblivna ursäkten.

Hur mycket det än kan ha berott på hela denna debatt och hur illa den fick vänsterpartiet att framstå i allmänhetens ögon kan debatteras, men onekligen är det så att vänsterpartiet sjönk från 8,3% i riksdagsvalet 2002 till 5,85% i riksdagsvalet 2006¹⁷ (och att senare opinionsmätningar visar att de allt mer närmar sig den fruktade fyraprocentsspärren).

Avslutande diskussion

Då har vi slutligen kommit till punkten där det blivit dags att knyta ihop de olika trådarna och se vad vi egentligen kan sägas ha lärt oss av hela den här historien och debatten.

Till att börja med kan man säga att det i slutändan blev en mer komplex och komplicerad historia än vad jag tror någon inblandad först hade anat. Även om det redan när Kaa Eneberg först hade avslutat *Tvingade till tystnad* och fått Leo Eriksson att ta kontakt med vänsterpartiets dåvarande ledning var en allt annat än enkel historia, så var väl ändå förhoppningen att allt skulle lösas på enklare vis. Dels skulle det vara något som skulle tas upp mer eller mindre omgående i medierna när Eneberg gjorde historien känd, och dels skulle det vara en (eventuellt kortlivad) diskussion mellan Kirunasvenskarna och deras efterlevande och vänsterpartiet.

¹⁷ Valmyndighetens hemsida, www.val.se

I slutändan blev det ju en betydligt mer utdragen historia där historien om Kirunasvenskarna fick spela en viktig biroll, men likväl bara en biroll, i en medial debatt designad för att angripa den nya vänsterledningens förtroende hos eventuella väljare och den svenska allmänheten.

För att avsluta den här uppsatsen går vi sedermera på traditionellt och passande sätt tillbaka till början för att se vad den var menad att göra. I syftet skrev jag bland annat att ”exempelvis är jag nyfiken kring till vilken grad det till en början fanns en tendens hos de vänsterpartister som deltog i debatten att exempelvis 'sopa historierna under mattan'”. Medan en hel del av detta redan har diskuterats i de tidigare analysdelarna, så kan man ju ändå försöka komma fram till lite mer kortfattade, sammanfattande och avslutande svar här. Den huvudsakliga bild som jag fått i den här frågan av att analysera debatten är främst att när frågan först fördes till den dåvarande partiledningen (i och med mötet mellan Leo Eriksson, Gudrun Schyman och Johan Lönnroth) så hade varken Schyman eller Lönnroth någon större vetskap om anklagelserna i förväg och landade i den naturliga försvarsposition som ofta intas när man känner att ens grupp blir attackerad utifrån. Eneberg beskriver deras ”känslökyla och [...] taktiska tänkande”¹⁸ under mötets gång men jag kan själv enbart spekulera i att det här var Schymans och Lönnroths sätt att förbli professionella medan de försökte reda ut för sig själva precis vad som försiggått och hur de hade hanterat det. Om Schyman sedermera talar sanning när hon säger att hon alltid trott att Leo Eriksson fick den första versionen av det ursäktande brev som författades år 2000 (istället för den nedtonade version utan egentlig ursäkt som Leo Eriksson faktiskt fick), så kan man nog säga att hon ändå trodde att saken hade hanterats på ett tillräckligt bra sätt och att diskussionen helt enkelt var avklarad.

Men så blev det som bekant inte. Lars Ohly förklarar det med att man inte hade en tillräcklig konsensus inom partiet för att ta på sig det här ansvaret för det som hänt, men samtidigt kan man inte komma undan tankarna att Lars Ohly hade en starkare koppling till partiets kommunistiska element och en större personlig och politisk anledning att inte ta på sig ansvaret för handlingar som utförts av medlemmar i vad som då var Sveriges Kommunistiska Parti. Gudrun Schyman hade dragit ett tydligt streck mellan ”sitt” vänsterparti och dessa tidigare versioner av partiet, och kunde legitimt be om ursäkt för något som hände på SKP-tiden utan att allt för mycket av den politiska och mediala reaktionen hade landat på henne och ”hennes vänsterparti”. Men även innan han var partiledare tillhörde Ohly den mer radikala delen av vänsterpartiet och om det redan år 2000 fanns tendenser inom partiet som pekade på att en återgång till dessa positioner var på väg, så kan man förstå Ohlys ovillighet i

¹⁸ Eneberg, Kaa, *Tvingade till tystnad*, Hjalmarsson & Högberg, 2000, s. 91.

att börja ge ut ursäkter för vad partimedlemmar som kallade sig för ”kommunister” hade sysslat med. Vem som egentligen tog det slutgiltiga beslutet att ändra brevet och om det skedde på ”korrekt” väg kommer vi säkert aldrig att få veta. Det enda vi vet är att år 2000 fick inte Leo Eriksson den ursäkt som han och hans familj ansåg sig förtjäna.

När det kommer till att ”sopa historierna under mattan” så är det ett så pass anklagande uttryck att jag inte känner mig beredd att fullt ut lägga det på vare sig Gudrun Schyman eller Lars Ohly. Av uppenbara skäl var Ohly mindre redo att ta på sig ansvaret för det som Alice Eriksson Kalla och hennes familj påstod hade hänt. Vi kan helt enkelt inte veta säkert vad som försiggick i Ohlys och hans partikamraters huvud när brevet redigerades om. Dock kan man påpeka att även om exempelvis Leo Eriksson inte direkt blev uppmuntrad av det som stod i brevet om att vänsterpartiet skulle stöda efterforskningar, så gjorde de inte heller sakerna bättre genom att dessa efterforskningar aldrig heller blev av eller åtminstone presenterade någonting förrän efter Janne Josefssons reportage i ”Uppdrag granskning” sändes 2004.

Såväl Schyman som Ohly ställs här i ett svårt dilemma: hur hanterar man att skulden för något i det förflutna försöker placeras vid fötterna för gruppen som man för tillfället leder, även om varken man personligen eller gruppen i dess ”nuvarande organisering” hade något med saken i fråga att göra? Hur undviker man att skuld landar på sig själv och den nuvarande gruppen utan att få det att se ut som om man försöker ignorera frågan i helhet? I Schyman-vänsterpartiets fall hade detta fortfarande varit möjligt så länge som man hade hållit det till en relativ liten diskussion: mellan partiledningen, Leo Eriksson, Kaa Eneberg och de tidningar som eventuellt hade plockat upp frågan så som den presenterades då. Men när hela mediemaskinen med Janne Josefssons hjälp får nys på frågan blir det inte längre frågan om att ursäkta sig eller inte ursäkta. Frågan blir för känd, blodlusten för stor och utspridd och Lars Ohlys vänsterparti kan inte säga något rätt för att ha en chans att tämja den.

I syftet nämner jag också att jag är ”intresserad av vilken form av reportage eller aktioner som krävs för att en sådan här fråga ska landa i rampljuset”. Medan det egentligen är vad stora bitar av diskussionsdelen med rubriken ”Varför tar det fem år för debatten att ’explodera’?” handlar om så kan vi även här ta en sammanfattande förklaring av vad jag tycker mig ha kommit fram till.

Det enda riktiga svaret på frågan i det här fallet är att det krävdes två TV-reportage gjorda av en välkänd reporter väl skolad i hur man skapar uppmärksamhet och reaktion med sina verk

(även om man kan argumentera att reportagen saknar massor i både nyanseringar och detaljrikedom i jämförelse med exempelvis Enebergs böcker). En annan ytterst viktig del blev såklart att Kirunasvenskarna på intet sätt var det huvudsakliga fokuset i detta reportage, utan att det var reportage designade av Janne Josefsson för att få folk att börja misstro och ifrågasätta vänsterpartiet och dess nyvalde partiledare Lars Ohly. Josefsson var rätt person att göra detta eftersom han blev immun emot eventuell politisk kritik genom att dels hålla sina egna politiska ståndpunkter hemliga och dels eftersom hans dittills mest berömda reportage istället hade gått ut på att kraftigt kritisera de borgerliga partierna. Om Josefsson var ute efter att skapa uppståndelse lyckades han i detta. Alice Eriksson Kalla och hennes familjmedlem Leo Eriksson fick återigen stå som representanter för alla felbehandlade Kirunasvenskar och Leo Eriksson gav ett tillräckligt sympatiskt intryck i sin korta intervju för att detta skulle fungera ypperligt.

Som man kan utläsa ifrån min materialgenomgång hade givetvis frågan diskuterats i medierna även under åren däremellan, men faktum var att det handlade om en och annan debattartikel med jämna mellanrum och det skapade aldrig ens i närheten av en sådan uppståndelse som ett Janne Josefsson-reportage kunde göra.

Så vad som krävdes var alltså att flera saker föll på plats för att skapa en rejäl uppmärksamhet kring frågan. Först krävdes det att Kaa Eneberg blev intresserad av historien och sedermera kom i kontakt med Leo Eriksson som var engagerad och beredd att ställa krav på den ursäkt som han tyckte att Alice Eriksson Kalla och hennes familj förtjänade. När det i sig inte får någon tillräcklig effekt behövs det även att partiet byter från en partiledare (Gudrun Schyman) och ledning som ändå är ganska immun för att verkligen skadas av anklagelserna till en ledare (Lars Ohly) och ledning som blir betydligt mer känslig för just de här historierna. Sedan krävs då slutligen att en skicklig och välkänd TV-reporter (Janne Josefsson) med en ordentligt kritisk vinkling gentemot såväl Ohly som partiet i dess nuvarande utformning tar Enebergs och familjen Erikssons historier och vet hur man bäst använder dem för att skapa politisk och medial uppståndelse.

Hade den första versionen av ursäkten faktiskt givits när den skrevs år 2000 så hade den haft en större betydelse och kanske lugnat ner hela historien till den grad att Janne Josefsson efter partiledningens byte inte hade kunnat använda den som ett politiskt vapen gentemot Lars Ohly. Vid det lag som Josefsson hittat historien och börjat nyttja den till sina syften så har hela idén med en ”ursäkt” egentligen förlorat hela sitt värde och är något som utkrävs bara

för att Kirunasvenskarna ska ha något konkret att vilja ha och fråga efter. Detta bevisas av det minst sagt svala mottagande som ursäkten fick när den väl kom, den kunde inte längre tas på allvar och huruvida familjen Eriksson (och andra Kirunasvenskar med ättlingar) nu känner att de faktiskt fått den upprättelse de så länge letat efter kommer vi nog aldrig att få veta, även om det onekligen är så att deras historia är mer berömd bland allmänheten, än fortfarande något som var person har särskilt god koll på. När Josefsson väl börjat nyttja historien och dessutom medialiserat den så, så handlade det inte längre om upprättelse för Kirunasvenskarna, det handlade om att skada Lars Ohlys vänsterparti så mycket som möjligt.

Här kommer vi ytterligare en gång tillbaka till det som jag diskuterade för några sidor sedan: när debatten och frågan om skuld väl medialiserats till den grad som den gjorde efter Janne Josefssons reportage, så blev det aldrig längre frågan om att vänsterpartiet kunde göra något ”rätt” för att ställa saker och ting ens någorlunda till rätta. Hela frågan och historien blev ett vapen som nyttjades för att orsaka vänsterpartiet skada i de följande debatterna, och all chans till nyanserad debatt och diskussion kring partiet och dess eventuella skuld (både nu och då) var sedan länge passerad.

För att så här i sista stund koppla allt det här tillbaka till Keith Michael Hearit och *Crisis Management by Apology*, en bok som alltså varit hjälpsam för att skapa många av de tankar som jag uttryckt även om jag inte har refererat till den direkt, så citerar Hearit i sin tur Victor Turner om just detta fenomen i bokens sammanfattning:

Because a perceived offense is in the territory of the social identity of an individual or institution, apologiae are a form of secular remediation rituals – rituals that acknowledge wrongdoing and place it on the public record as a memorial. In so doing, they do not have as their desired outcome the forgiveness of the guilty party, but rather the exacting of a proportional humiliation by which to propitiate the wrongdoing. Socially, such acts function to restore faith in the social hierarchy by a discourse that praises the very values individuals and organizations are accused of having broken.¹⁹

Följer man alltså Turners resonemang här så är det alltså inte längre en ärlig ursäkt som utkrävs av vänsterpartiet vid det laget som frågan har tagits upp av Janne Josefsson och Uppdrag granskning: det är en publik och medial förnedring, vilket är precis vad som skedde.

¹⁹ Turner, V. via Hearit, Keith Michael, *Saying Sorry: The Politics of Apology*, The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., 1999, s. 205.

Så när det för min egen del kommer till frågan om huruvida jag har uppfyllt den här uppsatsens syfte och fått svar på de frågor som jag ställde i början, så måste jag känna att jag har fått det. Medan jag trodde det kanske skulle bli något av en rakare medieanalys eller t.o.m. textanalys av valda artiklar i början av arbetet så har det i slutändan kommit att bli mer av en diskuterande analys av medias makt och påverkan (eller brist på dylik) på politiska diskussioner. En stor del blev även hur själva originalsytet för Kaa Eneberg med att ta upp en sån här fråga i första hand (vilket måste ha varit att göra Kirunasvenskarnas historia känd och ge dem någon form av upprättelse) i slutändan nästan helt har försvunnit i det politiska och mediala spelet. Själva frågan om det ytterst komplicerade och ibland precis poänglösa i hela konceptet med ”offentliga ursäkter” har också fått ganska ordentligt med utrymme, även om jag lämnas med känslan att själva tanken med dessa ursäkter inte fyller något syfte annat än som en eventuell möjlighet för partier att försöka rädda sig när de landar i politiska trångmål.

Därmed tackar jag för mig och hoppas läsningen har givit något till läsaren.

Källförteckning

Böcker

Bertilsson, John, *Säkerhet som hegemoni*, Linköpings universitet, 2006.

Cunningham, Michael, *Saying Sorry: The Politics of Apology*, The Political Quarterly Publishing Co. Ltd., 1999

Eneberg, Kaa, *Tvingade till tystnad*, Hjalmarsson & Högberg, 2000.

Eneberg, Kaa, *Förnekelsens barn*, Hjalmarsson & Högberg, 2003.

Gustafson, Anders, *Svenska sovjetemigranter*, Nixon, 2006.

Hearit, Keith Michael, *Crisis Management by Apology: Corporate Responses to Allegations of Wrongdoing*, Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated, 2005.

Winther Jörgensen, Marianne, Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, 2000.

TV-program

Uppdrag granskning, SVT, först sänt 2004-09-29

Uppdrag granskning, SVT, först sänt 2004-10-05

Artiklar

Svenskar offer för Stalins terror: Nils Bucht kom aldrig tillbaka, DN, 1999-10-04

Stalins terror - en svensk skam, DN, 1999-11-04

Vad mer behöver Schyman veta?, SvD, 1999-11-19

Svensson, Alf, *Gör upp med kommunismen*, Göteborgs-Posten, 2000-02-27

Nolervik, Stefan, *Svenskar tvingades till tystnad*, ÖP, 2000-09-18

Hedvall, Barbro, *Signerat/Barbro Hedvall: Ännu sviks Sovjetresenärer*, DN, 2000-09-19

Ekman, Ingvar, *De totalitära rörelserna under 1930-talets...*, Borås Tidning, 2000-10-03

Bengtsson, Jan Olof, *POLITISKA BOKEN: Den bedövande tystnaden*, Kvällsposten, 2000-10-10

Sökte lyckan i Stalins land, Nerikes Allehanda, 2000-10-14

Karelen-emigranterna ett nedtystat kapitel i svensk historia, TT, 2000-10-14

Faktaruta, TT, 2000-10-14

Höjeberg, Thomas, *Nedtystat kapitel i svensk historia*, HD, 2000-10-15

Höjeberg, Thomas, *Nedtystat kapitel i svensk historia*, Borås Tidning, 2000-10-15

Alsmark, Anna, *Kommunisttrend i vänsterpartiet*, Kvällsposten, 2000-10-19

Tyket, Göteborgs-Posten, 2000-10-22

"Viktigt forska om Kirunasvenskar", DN, 2000-11-09

Höjeberg, Thomas, *Karelen-emigranterna ett nedtystat kapitel i svensk historia*, Borås Tidning, 2000-11-17

Johansson, Mats, *DAGBLAD/EN JOURNALISTISK BRAGD "Vi kunde ju inte söka efter folk"*, SvD, 2000-12-23

Sverige svek Raoul Wallenberg, SvD, 2001-01-04

Svensson, Alf, *Tragik, illdåd, svek*, Borås Tidning, 2001-01-19

Pentti, Käppi, *Signe Kaskela*, Göteborgs-Posten, 2001-01-19

Wall, Åsa, *RADIOKRÖNIKA En skam att komma tillbaka*, SvD, 2001-02-06

Järv, Harry, *Nya svek mot Kirunasvenskarna*, ModernaTider, 2001-02-06

Tysta Mari, DN, 2001-02-25

Inget besked om forskning om Kirunasvenskar, TT, 2001-03-06

Bratt, Peter, *Ingen styrd forskning om Kirunasvenskar*, DN, 2001-03-07

Hellberg, Anders, *Fem frågor...*, DN, 2001-03-25

Gustavsen, John, *Ukjente tragedier*, Nordlys, 2001-04-27

Bok om utvandrare till Sovjet fick pris, DN, 2001-05-12

Alsing, Rolf, *Svenskarna som Stalin mördade*, Aftonbladet, 2001-05-27

Kaa Eneberg får advokatpris, TT, 2001-05-29

Rättad version advokatpris, TT, 2001-05-29

Ny version, TT, 2001-05-29

Omsändning till Gefle Dagblad., TT, 2001-05-29

PERSONNYTT: Advokatsamfundets journalistpris 2001, DN, 2001-05-30

Bratt, Peter, *Kirunasvenskarna berör Ulvskog*, DN, 2001-05-30

Stoolov Eriksson, Vladimir, *Varför tiger vänsterpartiet om mördade anhöriga?*, Aftonbladet, 2001-06-12

Schyman, Gudrun, *replik Vi borde ha engagerat oss i Kirunasvenskarnas lidande*, Aftonbladet, 2001-06-13

Kleberg, Olof, *Kan Umeå klara ut karelska mord?*, Västerbottens-Kuriren, 2001-08-29

Svensson, Alf, *Varför tiger s om Stalin?*, SvD, 2001-09-04

Socialdemokrater vill ha minnesmärke för Kirunasvenskar, TT, 2001-09-04

Kirunasvenskar får minnesmärke, TT, 2001-09-05

Skott, Staffan, *Om bakgrunden till ett DN-scoop*, DN, 2001-09-21

Oisin, Cantwell, *"Förlorad son" var KGB-spion*, Aftonbladet, 2002-02-21

Tottmar, Mia, *Spionen lurade inte hela släkten*, DN, 2002-02-21

Ny version, TT, 2002-07-05

Omsändning till Västerbottens-Kuriren, TT, 2002-07-05

Skott, Staffan, *Ondska. Brotten ingen kan glömma.*, DN, 2002-11-16

Han ska inte glömmas, DN, 2003-03-05

Stugart, Martin, *Nu kan Sovjetsvenskarna tala*, DN, 2003-06-24

Tyket, Göteborgs-Posten, 2003-10-12

Hedvall, Barbro, *De som for åt fel håll*, DN, 2003-11-03

Skott, Staffan, *NONS BOKLÅDA: Samma skrot och korn*, DN, 2003-11-05

Arvidsson, Claes, *Förnekelsens barn*, SvD, 2003-11-29

Nolervik, Stefan, *Hulda från Bispgården Sovjetunionens fiende*, ÖP, 2003-12-04

Nilsson, Jan-Olof, *Polemiken förstör - historien är tillräckligt stark i sig själv*, Hallands Nyheter, 2003-12-04

Stalinterrorns svenska offer boken, HD, 2003-12-11

Svenskarna som drog österut, Hufvudstadsbladet, 2004-01-28

Knutson, Ulrika, *Tar vänstern på allvar*, Göteborgs-Posten, 2004-02-14

Wallenberg värd egen dag, HD, 2004-02-19

Litteratur Kaa Eneberg Förnekelsens Barn, Nerikes Allehanda, 2004-02-25

Ohly, Lars, *Lars Ohly om sina ungdomsförsyndelser*, Expressen, 2004-10-04

Forsblad, Mari, *Lars Ohly ber kommunister om ursäkt*, SR 2004-10-06

Nilsson, Hanna, *V-SKANDALEN: Hans morfar mördades av Stalins bödlar.*, Expressen, 2004-10-06

Nilsson, Hanna, *V-SKANDALEN: Brev som avslöjar Ohly.*, Expressen, 2004-10-06

Vänsterns förflutna i garderoben, Hallands Nyheter, 2004-10-07

Ung Vänster väger orden, Göteborgs-Posten, 2004-10-07

"Ohlys ursäkt mest tomma ord", HD, 2004-10-07

Josefsson, Göran, *Kirunasvenskar under Stalins terror*, Hallands Nyheter, 2004-10-07

Rislund, Niclas, *Sa nej till ursäkten. Lars Ohly stoppade Schymans försök att säga förlåt*, Expressen, 2004-10-07

"Ohly måste göra upp med det förflutna", TT, 2004-10-07

Carlbom, Mats, *V ber Kirunasvenskar om ursäkt*, DN, 2004-10-07

Taubert, Johan, *Den enda bilden på Rudolf i Sovjet*, SvD, 2004-10-08

Holmen, Christian, *V-skandalen. Avrättad med nackskott.*, Expressen, 2004-10-08

Holmström, Mikael, *Räcker Lars Ohlys ursäkt?*, SvD, 2004-10-09

Barkman, Clas, *KIRUNASVENSKAR: Nejlika flyttade till hemska förhållanden*, DN, 2004-10-10

Holmberg, Mats, *KIRUNASVENSKAR: Mary möttes av förakt vid hemkomsten*, DN, 2004-10-10

Kirunasvensk från Bjuv, HD, 2004-10-11

Hammarström, Tommy, *Lenins kamrat*, Expressen, 2004-10-11

FP-motion om Kirunasvenskarna, DN, 2004-10-12

Svensson, Alf, *S-ledningen måste ha känt till Kiruna-svenskarnas öde*, Nya Dagen, 2004-10-14

Alldeles för smutsig tvätt, Göteborgs-Posten, 2004-10-14

Artikel gav ny bild av Kirunasvenskar, HD, 2004-10-14

Olsson, Gerhard, *Av Gerhard Olsson Centerpartist*, Nerikes Allehanda, 2004-10-15

Wilhelmsson, Maria, *...att inte känna till*, Kristdemokraten, 2004-10-15

Okänd författare, Nerikes Allehanda, 2004-10-23

Sjöli, Hans-Petter, *Kommunismens spökelse*, Klassekampen, 2004-11-01

Frisk, Hans, *Hur kan statsministern förnedra sig så?*, Mora Tidning, 2004-11-24

Oktober (genomgång av året), Aftonbladet, 2004-12-24

Kilner, Anders, *Sanningen är efterhängsen*, Göteborgs-Posten, 2005-08-08

Lind, Ulf, *Hembygdsbok berättar*, HD, 2005-10-25

Eneberg, Kaa, *DN GRATULERAR: Äntligen är Alice hemma igen*, DN, 2005-12-01

Arvidsson, Claes, *Omöjligt blunda för kommunismens brott*, SvD, 2006-03-03

Vänstern och Kirunasvenskarna, Göteborgs-Posten, 2006-12-11

Jonsson, Gunnar, *"Nya boken blir klar om några månader"*, DN, 2006-12-13

Linder, Lars, *Kommunismens syndaregister*, DN, 2006-12-28